

Juni 2024

Burgerschap op Basisschool De Wegwijzer

Prodas-visie op burgerschap

Inleiding

Bij Prodás horen alle leerlingen erbij en zijn alle leerlingen welkom, ongeacht achtergrond, afkomst, genderidentiteit of beperking. Dat staat niet alleen in de Nederlandse onderwijswet, de verklaring van de rechten van de mens en onze maatschappelijke opdracht, dat vinden wij vooral ook zelf. Ons onderwijs bereidt leerlingen voor op een leven binnen of buiten deze context. Wij vinden het belangrijk dat leerlingen gelijke kansen krijgen en wij willen dat onze leerlingen zich ontwikkelen, zodat zij bij kunnen dragen aan de maatschappij. We willen hen zoveel mogelijk ervaringen aanbieden om dit te realiseren.

Onze slogan is: Prodás ontdek jouw wereld. Bij Prodás betekent burgerschap het ontwikkelen van kennis, houding en vaardigheden ten behoeve van omgaan met conflicten en omgaan met verschillen, democratisch handelen en maatschappelijk handelen. In de volgende paragrafen gaan we dieper in op deze aspecten van onze visie op burgerschap.

Omgaan met verschillen

We gaan uit van de basisgedachte: iedereen hoort erbij. Samen met onderwijsprofessionals en ouders vormen onze leerlingen een minimaatschappij, waarin zij oefenen om een actieve burger te zijn. We vinden het belangrijk dat kinderen elkaar kennen en daarbij ook hun "rugzak" delen met elkaar. Het hebben van inzicht in de overeenkomsten en de verschillen tussen mensen is een wezenlijk onderdeel.

Wij stimuleren individuele ontwikkeling en de leerling mag zijn of worden wie hij is. Dit doen we vanuit een groei-mindset. Ook is er aandacht voor het mentale welbevinden van leerlingen. Leerlingen zijn echter ook onderdeel van het collectief. Wij zijn ons bewust van het spanningsveld tussen individuele verlangens en behoeften van leerlingen en het onderdeel zijn van het collectief. Dat vraagt soms dat leerlingen zich moeten conformeren aan het groepsbelang.

Omgaan met conflicten

We willen dat kinderen zelfvertrouwen hebben en zelfbewust zijn in wie zij zijn. Tegelijkertijd hebben we respect voor de ander, ook als er verschillende meningen of ideeën zijn. Er wordt geluisterd en je mag uiten wat je denkt en voelt. Het leren zien van verschillende perspectieven is onze manier om respect en begrip te vergroten. Om dit goed vorm te geven, bespreken wij dilemma's en leren wij kinderen het gesprek te voeren over het spanningsveld tussen individuele en groepsbelangen. Onderwijsprofessionals hebben een duidelijke voorbeeldfunctie: empathisch leiderschap, eerlijk zijn en feedback geven zijn hierbij belangrijke voorwaarden. We stellen grenzen en bieden veiligheid om het

gesprek plaats te laten vinden. Richtlijnen bepalen we samen en daaraan committeren groot en klein zich.

Maatschappelijk handelen

Elk mens is onderdeel van een groep. Op school vormen wij een gemeenschap waarin leerlingen samen leren, leven en samenwerken. De meeste kinderen zijn afkomstig uit de directe, veelal homogene, omgeving. De populatie op de meeste Prodas scholen vraagt dan ook van ons dat wij in ons onderwijs onze leerlingen explicieter laten kennismaken met verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap en/of seksuele gerichtheid/geaardheid. We planten daartoe zaadjes (kennis, houding en vaardigheden) met als doel open, nieuwsgierig en met begrip voor elkaar en de ander samen te leven in onze mini-maatschappij. Hierbij betrekken wij nadrukkelijk de directe leefomgeving van de leerling: het dorp waar het kind woont.

Democratisch handelen

Wij willen binnen de groep respect uitdragen en vergroten met betrekking tot het individu. Dit vraagt van ons om een oefenplaats in te richten waarin normen en waarden zorgen voor begrenzing. Kennis over geschiedenis en de democratische rechtsstaat en bewustzijn van de aard en invloed van sociale media en AI om hen heen, zijn daarbij van belang. In onze mini-maatschappij doen onze leerlingen actief mee. Zij worden geïnformeerd, hun mening wordt gevraagd en zij leveren een bijdrage aan het collectief, zowel in offline als online omgevingen.

Doelen

Bij Prodas centreren de burgerschapsdoelen zich rondom het ontwikkelen van kennis, houding en vaardigheden. We maken hierbij gebruik van de burgerschapsdoelen die zijn gebaseerd op het programma Curriculum.nu van 2019 en waaruit door SLO in 2021 een selectie gemaakt is in de vorm van bouwstenen. Deze 7 bouwstenen vormen de kern van ons burgerschapsonderwijs en sluiten aan bij de wettelijke burgerschapsopdracht.

Bouwsteen 1: Vrijheid en Gelijkheid

Bouwsteen 2: Macht en Inspraak

Bouwsteen 3: Democratische Cultuur

Bouwsteen 4: Identiteit

Bouwsteen 5: Diversiteit

Bouwsteen 6: Solidariteit

Bouwsteen 7: Digitaal Samenleven

De bouwstenen zijn uitgewerkt in concrete doelen voor onder- en bovenbouw. Iedere Prodas school legt zelf de focus, binnen de beschreven doelen, afhankelijk van de specifieke schoolkenmerken.

Context van onze school

Zoals in de Prodas-visie aangegeven legt iedere school zelf de focus, binnen de beschreven doelen, afhankelijk van de specifieke schoolkenmerken. Voor onze school zijn de volgende contextgegevens van belang voor de invulling van het burgerschapsonderwijs op onze school.

Vlierden is een klein, groen dorp tussen Deurne en Asten. Vlierden is een dorp binnen de gemeente Deurne. De totale oppervlakte van Vlierden is 1239 hectare. De gemiddelde dichtheid van de adressen is 172 per km².

De volgende kenmerken zijn van belang:

Inwoners	1455 inwoners; waarvan 52.7 % mannen en 47.3 % vrouwen 94,2% is autochtoon, 4.8% migratie Westers, 1% migratie Niet-Westers Leeftijdsopbouw 0 -15 jaar: 235 15 – 25 jaar: 194 25 – 45 jaar: 324 45 – 65 jaar: 443 > 65 jaar: 259
Burgerlijke staat	47,6 % is ongehuwd 44,2 % is gehuwd 5,2 % is verweduwd 3 % is gescheiden
Inkomen	gemiddelde inkomen per inwoner is €30.573- (gemiddelde van gemeente Deurne is €29.200)
Opleidingsniveau	laag: 24% middelbaar: 57% hoog: 19%
Woningen	Er zijn 545 woningen; Koopwoningen 84% en 16% huurwoningen Van de woningen is 98% bewoond;2% is onbewoond Gemiddelde WOZ waarde in 2023 was €468,843- De gemiddelde dichtheid van adressen is 172 adressen per km ² (gemiddeld gemeente Deurne 887 per km ²)
Service-voorzieningen	Er is geen supermarkt in Vlierden; → de afstand tot de 1 ^e supermarkt is 2.6km Er is geen huisarts in Vlierden; → de afstand tot de huisartsenpraktijk is 3.2km Er is geen pinautomaat in Vlierden; → de afstand tot de 1 ^e pinautomaat is 2.6 km Er is een MFA 'Het Huis'. Er is een Kerk. Aangezien er geen 'eigen' pastoor

	beschikbaar is, zijn inwoners actief betrokken bij de parochie.
LHBTIQ+ gemeenschap	Geen gegevens bekend

Basisschool de Wegwijzer is gelegen in Vlierden, Gemeente Deurne. Ons schoolgebouw is ruim en functioneel met diverse werkhoecken, een aula en een speelzaal. Ook de peuterspeelzaal en buitenschoolse opvang zijn in ons gebouw aanwezig. Achter de school ligt een ruime speelplaats en een groot speelveld waarop onze leerlingen spelen. Het team bestaat uit 9 leerkrachten (waarvan 1 Intern Begeleider), 1 onderwijsassistent, een administratief medewerkster en een directeur. De gemiddelde leeftijd is 45 jaar. De school bestaat (d.d. 010224) uit 126 leerlingen. Het leerlingenaantal voor de aankomende 4 jaar is naar verwachting stabiel.

Kenmerken Leerlingpopulatie in relatie tot burgerschap

Kenmerken	
Eenoudergezin	3%
Samengesteld gezin	4%
Gescheiden ouders	6,6%
Andere thuistaal	1.6%
Zij-instromer	0.8%
Lid van een club of vereniging	97%
Schoolweging/ NNCA leerlingen	2.4%

Focuspunten vanuit deze context

Onze leerlingen groeien op in een kleine, beschermende gemeenschap. Er is een groot "ons kent ons" gehalte. Dit biedt veel veiligheid. Gezien de veranderende maatschappij vinden we het belangrijk om de wereld voor onze leerlingen "groter" te maken door:

1. Leren vindt plaats in een contextrijke omgeving waarbij het ervaren van de praktijk (= de grotere wereld) ontzettend van belang is.
2. Aandacht voor de pluriforme samenleving.
3. Aandacht voor internationalisering.
4. Het onderwijs moet duurzaam en toekomstbestendig zijn en blijven.

Middelen

Om Burgerschap goed vorm te geven gebruiken we de volgende methodieken en programma's. Voor de verdere uitwerking; zie hieronder

Concrete uitwerking bouwstenen voor onder- en bovenbouw

Bouwsteen 1: Vrijheid en Gelijkheid

Onderbouw primair onderwijs

Onderbouwleerlingen ervaren dat er in de omgang tussen mensen regels en afspraken bestaan over hoe met elkaar en met spullen om te gaan. Ze ontwikkelen inzicht in het belang van regels en afspraken om op een prettige manier samen te zijn. De eigen vrijheid is begrensd door de vrijheid van de ander: iedereen heeft dezelfde rechten.

Leerlingen leren:

- het belang van regels in de klas en op school voor spelen en samenwerken;
- leefregels en afspraken thuis en in de omgeving te benoemen en te vergelijken; offline en online
- dat ze vrijheid hebben in het maken van keuzes, rekening houdend met de keuzes van medeleerlingen en de geldende afspraken in de klas;
- dat iedereen rechten en plichten heeft.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	Binnenschools	Buitenschools
<p>De Vreedzame school: Les 1.1: Welkom in onze groep. (hele onderbouw) Leerlingen leren elkaar beter kennen en maken enkele omgangsafspraken. Les 1.2: Zo doen we dat in onze klas (groep 1/2) Helderheid over de belangrijkste regels en routines in de klas. Les 1.2: Regels in onze groep (groep 3/4) Helderheid over de belangrijkste regels van de groep en school. Onderscheid tussen basisregels en regels in de eigen groep, gemaakt door leerkracht en/of groep. Les 1.3: Taken in onze groep (groep 1/2/4) Leerlingen worden medeverantwoordelijk gemaakt voor de gang van zaken in de klas worden geïntroduceerd. Leerlingen geven aan welke taken ze willen doen. Les 1.3: Taken verdelen (groep 3) Leerlingen geven aan welke taken ze willen doen. Les 1.4: Opstekers en afbrekers (groep 3)</p>	<p>Pleinspelen Kindgesprekken Werken met stoplicht/blokje Gymlessen Executieve functies (De Autometafoor) Bewegend leren Coöperatieve werkvormen</p>	<p>Excursies</p>

<p>Er wordt een begin gemaakt met het maken van omgangsafspraken voor de groep.</p> <p>Les 1.5: Een Feest (groep 1/2) De leerlingen worden medeverantwoordelijk gemaakt voor de gang van zaken in de klas.</p> <p>Les 1.5: STOP! HOU OP! (groep 3) De leerlingen leren dat je 'stop, hou op' kunt zeggen als je niet geplaagd wilt worden.</p> <p>Les 1.5: Pesten en plagen (groep 4) Het verschil tussen pesten en plagen wordt besproken. Leerlingen bedenken waarom pesten niet kan en wat ze kunnen doen als er gepest wordt.</p> <p>Les 1.6: Aap is jarig (groep 1/2) Afspraken maken over het vieren van verjaardagen in de groep.</p> <p>Les 1.6: Samen afspraken maken (groep 3/4) De leerlingen maken de laatste omgangsafspraken voor in de groep, en zetten hun handtekening onder de poster.</p> <p>Les 5.1: We doen het samen (groep 1/2) Leerlingen ervaren dat helpen een positief effect kan hebben. Taken worden geëvalueerd en bijgesteld.</p> <p>Les 5.1: Helpen (groep 3/4) De leerlingen leren wanneer iets helpen is en wanneer bemoeien. Ze leren het verschil tussen voorzegggen en op weg helpen. Ze stellen naar aanleiding daarvan regels op voor helpen.</p> <p>Les 5.2: Helpende handjes (groep 1/2) De leerlingen worden nog meer verantwoordelijk gemaakt voor de gang van zaken in de klas. Er worden (nieuwe) afspraken gemaakt over de klassendienst.</p> <p>Les 5.2: Helpen bij conflicten (groep 3/4) Leerlingen leren hoe je anderen kunt helpen bij het oplossen van hun conflict.</p>		
--	--	--

Bovenbouw primair onderwijs

In de bovenbouw po ervaren leerlingen dat de regels en afspraken in de directe leefomgeving van bijvoorbeeld de klas- en thuissituatie kunnen verschillen. Ze ontwikkelen het inzicht dat ook in de bredere samenleving regels en afspraken gelden. En dat in de onlinewereld andere spelregels gelden. Ze kunnen dit in verband brengen met de democratische rechtsstaat. Door oefening ontwikkelen leerlingen inzicht in de basiswaarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit en mogelijke spanning tussen deze basiswaarden. Ze leren dat de rechten die ze hebben voortkomen uit grond- rechten, mensenrechten en kinderrechten. Ze leren ook dat deze rechten niet voor iedereen in de wereld gewaarborgd zijn en gerespecteerd worden.

Leerlingen leren:

- over de basiswaarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit van de democratische rechtsstaat;
- over grondrechten, mensenrechten en kinderrechten en het belang ervan;
- dat iedereen gelijke rechten heeft die universeel zijn en onlosmakelijk met elkaar verbonden;
- dat de rechtsstaat kaders biedt voor rechten en vrijheden en bescherming tegen willekeur en machtsmisbruik;
- over de waarborging van en het respect voor die rechten hier en daar;
- over het belang van regels en afspraken thuis en op school en deze te vergelijken met die in de publieke ruimte;
- waarom ze vrijheid hebben in het maken van keuzes, rekening houdend met de keuzes van medeleerlingen en de geldende afspraken in de klas en omgeving;
- hoe de basiswaarden tot uiting kunnen komen in de eigen klas- en schoolcontext en in de omgeving.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	Binnenschools	Buitenschools
De Vreedzame school: Les 1.1: Welkom in onze groep (hele bovenbouw) Leerlingen leren elkaar beter kennen en maken enkele omgangsafspraken. Les 1.2: Regels in onze groep (groep 5/6/7) Helderheid over de belangrijkste regels van de groep en school. Onderscheid tussen basisregels en regels in de eigen groep, gemaakt door leerkracht en/of groep. Les 1.2: Kritisch denken (groep 8) Leerlingen leren kritisch te reflecteren op de regels in de klas en school. Dit doen ze door te onderzoeken welke regels er zijn, en na te denken over het nut en de kwaliteit van de regels. Les 1.3: Samen verantwoordelijk / Taken in de klas (hele bovenbouw) Leerlingen geven aan welke taken ze willen doen. Ze solliciteren naar taken en	Aandacht voor het jeugdjournaal a.d.h.v. een stelling Prinsjesdag Lespakket Leerlingenraad	

<p>verdelen de taken op basis van sollicitaties.</p> <p>Les 1.4: Respect: Opstekers, tips, afbrekers (groep 5/6/7) De leerlingen leren kritiek op een positieve, respectvolle manier te formuleren. Ze diepen het begrip respect uit. Denken na over de sfeer in de klas aan de hand van opstecker, afbreker en tip.</p> <p>Les 1.5: Pesten en plagen (groep 5/6/7) Het verschil tussen pesten en plagen wordt besproken. Leerlingen bedenken waarom pesten niet kan en wat ze kunnen doen als er gepest wordt.</p> <p>Les 1.6: Samen afspraken maken (hele bovenbouw) De leerlingen maken de laatste omgangsafspraken voor in de groep en zetten hun handtekening onder de poster.</p> <p>Les 3.1: Zo ben je duidelijk/ zo zeg je dat (niet) (groep 5/6) Leerlingen oefenen met iets duidelijk zeggen. Ze leren hoe ze in verschillende sociale situaties op een acceptabele manier kunnen communiceren. Ze leren dat lichaamstaal daarbij belangrijk is.</p> <p>Les 3.1: Ze schrijf je dat / zo communiceer je online (groep 7/8) De leerlingen onderzoeken de verschillen in communiceren online via sociale media en mondeling/ face-to-face tussen vrienden of familieleden.</p> <p>Les 3.2: Misverstand (groep 5/6/7) Leerlingen leren wat misverstanden (vooroordelen) over groepen mensen zijn en gaan op zoek naar misverstanden in hun omgeving.</p> <p>Les 3.2: Pesten en cyberpesten (groep 8) De verschillen tussen pesten en cyberpesten worden besproken. Leerlingen bedenken wat ze kunnen doen al er online gepest wordt.</p> <p>Les 3.3: Gezichtspunt (groep 5/6/7) De leerlingen leren hoe verschillend mensen tegen hetzelfde aan kunnen kijken. Ze leren dat een verschillend gezichtspunt de oorzaak van een conflict kan zijn en dat het van belang is elkaar te begrijpen om een conflict op te lossen. Ze oefenen met het bekijken vanuit verschillende perspectieven.</p> <p>Les 3.3: Vrijheid van meningsuiting (Groep 8) Leerlingen leren van vrijheid van meningsuiting is en leren door middel van een debat hun mening verdedigen en onderbouwen met argumenten.</p> <p>Les 5.1: De participatieladder (groep 6) Leerlingen leren wat participatie is, en wat er van hen verwacht wordt t.a.v. actief meedoen, een bijdrage leveren en initiatief nemen. Ze bedenken ideeën</p>		
--	--	--

<p>om 'hoger' op de participatieladder te komen: meer in de richting van meebeslissen en eigenaarschap.</p> <p>Les 5.1: De Democratie (groep 8) Leerlingen krijgen inzicht in de democratie als staatsvorm. En ze zien de analogie tussen schoolregels en wetten.</p> <p>Les 5.3: De grondwet (groep 8) De leerlingen weten dat in de Grondwet algemene rechten staan, en dat iedereen zich aan de Grondwet moet houden. Ze krijgen inzicht in de betekenis van de grondrechten.</p> <p>Les 5.4: Democratisch ABC (groep 8) De leerlingen passen hun kennis over de Grondwet toe op de school.</p> <p>Les 6.1: Hoe hoor je te leven? (groep 7) We staan stil bij het begrip 'Levensbeschouwing' en filosoferen met elkaar over wat de leerlingen zelf belangrijk vinden, over hoe zij vinden dat je je leven behoort te leiden.</p> <p>Les 6.3: Sociale pijn (groep 7) De leerlingen leren dat buitensluiten kan leiden tot sociale pijn en verkennen situaties waarin dit voorkomt.</p> <p>Les 6.4: Verschillende verschillen (groep 6) De leerlingen leren dat verschillen individueel, maar ook cultureel, religieus of milieubepaald kunnen zijn. Ze verbeteren hun biografische beschrijving aan de hand van vragen en opdrachten van de leerkracht.</p> <p>Les 6.4: Vrijheid van meningsuiting. (groep 7) Leerlingen denken kritisch na over de vrijheid van meningsuiting. Ze filosoferen over de vrijheid van meningsuiting en onderzoeken wat die vrijheid eigenlijk betekent en of er grenzen zijn aan de vrijheid van meningsuiting.</p> <p>Begrijpend lezen; Nieuwsbegrip.</p>		
---	--	--

Hiermee is het aanbod voldoende dekkend.

Bouwsteen 2: Macht en Inspraak

Onderbouw primair onderwijs

In de onderbouw po worden leerlingen zich ervan bewust dat mensen besluiten nemen en dat er in verhoudingen sprake kan zijn van hiërarchie. In de onderbouw ligt de nadruk op het kennismaken met macht en gezag en de manier waarop dit georganiseerd is in de klas, op school, in de eigen woonomgeving, in het land en in de online wereld. Leerlingen ervaren dat ze inspraak hebben in bepaalde besluitvormingsprocessen en weten welke consequenties er gelden wanneer ze zich niet houden aan de regels die gesteld zijn door gezaghebbenden.

Leerlingen leren:

- dat er regels en afspraken gelden thuis, op school en in de publieke ruimte, en welke consequenties het kan hebben als je regels overtreedt of afspraken schendt;
- dat er mensen zijn benoemd of gekozen die gezag hebben of dragen op school, in de woonplaats en in het land;
- dat er regels en afspraken gelden in ons land en welke rol verschillende mensen hebben bij het handhaven ervan;
- het verschil tussen regels en afspraken, en de mogelijkheden en grenzen voor leerlingen om daarover mee te praten.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	Binnenschools	Buitenschools
<p>De Vreedzame school:</p> <p>Les 1.1: Welkom in onze groep. (hele onderbouw) Leerlingen leren elkaar beter kennen en maken enkele omgangsafspraken.</p> <p>Les 1.2: Zo doen we dat in onze klas (groep 1/2) Helderheid over de belangrijkste regels en routines in de klas.</p> <p>Les 1.2: Regels in onze groep (groep 3/4) Helderheid over de belangrijkste regels van de groep en school. Onderscheid tussen basisregels en regels in de eigen groep, gemaakt door leerkracht en/of groep.</p> <p>Les 1.4: Opstokers en afbrekers (groep 3) Er wordt een begin gemaakt met het maken van omgangsafspraken voor de groep.</p> <p>Les 1.5: Een Feest (groep 1/2) De leerlingen worden medeverantwoordelijk gemaakt voor de gang van zaken in de klas.</p> <p>Les 1.5: STOP! HOU OP! (groep 3)</p>	<p>Stemmen bij het maken keuzes voor wat we gaan doen.</p> <p>Overleg met ouders over afspraken.</p> <p>Op 1 lijn zitten bij gedrag van leerlingen.</p>	

<p>De leerlingen leren dat je 'stop, hou op' kunt zeggen als je niet geplaagd wilt worden.</p> <p>Les 1.5: Pesten en plagen (groep 4) Het verschil tussen pesten en plagen wordt besproken. Leerlingen bedenken waarom pesten niet kan en wat ze kunnen doen als er gepest wordt.</p> <p>Les 1.6: Aap is jarig (groep 1/2) Afspraken maken over het vieren van verjaardagen in de groep.</p> <p>Les 1.6: Samen afspraken maken (groep 3/4) De leerlingen maken de laatste omgangsafspraken voor in de groep, en zetten hun handtekening onder de poster.</p> <p>Les 5.2: Helpen bij conflicten (groep 3/4) Leerlingen leren hoe je anderen kunt helpen bij het oplossen van hun conflict.</p> <p>Les 5.3: Mediatie 1 (Groep 3/4) Leerlingen leren het verschil kennen tussen een leerkracht als scheidsrechter en een leerkracht als mediator. Ze worden gewezen op de leerling-mediators die op school functioneren.</p> <p>Les 5.4: We helpen elkaar bij een ruzie (groep 1/2) Leerlingen leren elkaar hoe ze met het stappenplan (Los het op) kunnen helpen een ruzie op te lossen.</p> <p>Les 5.4: Mediatie 2 (Groep 3/4) De leerling-mediators van de school presenteren zich en leggen de leerlingen uit hoe een mediatie met leerling-mediators werkt.</p>		
---	--	--

Bovenbouw primair onderwijs

In de bovenbouw po groeit het bewustzijn over de verdeling van macht en gezag tussen mensen in verschillende rollen in de directe omgeving en de (offline en online) samenleving. Ze kunnen een verband leggen tussen enerzijds vrijheid en gelijkheid en anderzijds machtsverhoudingen, besluitvormingsprocessen, politieke instituties in de rechtsstaat en democratie.

Leerlingen leren:

- over gezagsdragers en politieke instituties in Nederland, Europa en de wereld;
- over de totstandkoming en handhaving van regels in Nederland en Europa;
- over de werking van ons politieke bestel;
- wat de buitenwerkingstelling van de rechtsstaat kan betekenen, *uitgelegd aan de hand van de Duitse bezetting en de Holocaust*;
- over verschillende visies op vrijheid, gelijkheid en solidariteit;
- over rollen van en verhoudingen tussen mensen op school, in de buurt, in het land en online.
- over manieren waarop ze besluitvormingsprocessen op vreedzame wijze kunnen beïnvloeden en hoe ze daar verantwoordelijkheid voor kunnen nemen;
- over manieren om op school of in de eigen omgeving macht te organiseren en uit te oefenen.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	Binnenschools	Buitenschools
<p>Les 1.2: Regels in onze groep (groep 5/6/7) Helderheid over de belangrijkste regels van de groep en school. Onderscheid tussen basisregels en regels in de eigen groep, gemaakt door leerkracht en/of groep.</p> <p>Les 1.2: Kritisch denken (groep 8) Leerlingen leren kritisch te reflecteren op de regels in de klas en school. Dit doen ze door te onderzoeken welke regels er zijn, en na te denken over het nut en de kwaliteit van de regels.</p> <p>Les 1.4: Respect: Opstekers, tips, afbrekers (groep 5/6/7) De leerlingen leren kritiek op een positieve, respectvolle manier te formuleren. Ze diepen het begrip respect uit. Denken na over de sfeer in de klas aan de hand van opstecker, afbreker en tip.</p> <p>Les 1.5: Pesten en plagen (groep 5/6/7) Het verschil tussen pesten en plagen wordt besproken. Leerlingen bedenken waarom pesten niet kan en wat ze kunnen doen als er gepest wordt.</p> <p>Les 1.6: Samen afspraken maken (hele bovenbouw)</p>	<p>Bezoek wijkagent op school.</p> <p>Halt lessen.</p> <p>Leerlingenraad</p> <p>Voorleeswedstrijd; mee mogen stemmen.</p>	<p>Betrokkenheid bij dorp middels presentaties, bijvoorbeeld over inrichting speelplekken.</p>

<p>De leerlingen maken de laatste omgangsafspraken voor in de groep en zetten hun handtekening onder de poster.</p> <p>Les 2.1: Wereldconflicten (groep 7) De leerlingen oefenen het onderscheiden van belangen van beide partijen in een conflict. Ze passen de metafoor van de petten toe op krantenberichten over conflicten tussen staten.</p> <p>Les 2.1: Groepsdruk (groep 8) Leerlingen leren dat het belangrijk is om nee te kunnen zeggen (in situaties dat ze onder druk worden gezet), en hoe ze dat moeten doen.</p> <p>Les 2.2: Geweld en onderhandelen (groep 7) De leerlingen passen hun kennis over conflicten toe op de analyse van conflicten die in de wereld spelen.</p> <p>Les 2.2: Een eigen mening (groep 8) Leerlingen aan het denken zetten over de kracht van de groepscode en het hebben van een eigen mening.</p> <p>Les 2.4: (Oorzaken van) conflicten en herstel (hele bovenbouw) Leerlingen bespreken het stappenplan voor conflictoplossing. Ze spelen de stappen voor. Ze onderzoeken oorzaken van veelvoorkomende conflicten in hun groep en brainstormen over het voorkomen ervan. Ze analyseren de oorzaken van conflicten in de wereld buiten school aan de hand van krantenberichten. Ze worden zich bewust van de kracht van het herstellen van de schade na een conflict, en oefenen in het bedenken van vormen van herstel.</p> <p>Les 3.4: Kan ik je overtuigen (groep 5) De leerlingen oefenen aan de hand van stellingen met argumenten bedenken en elkaar overtuigen.</p> <p>Les 3.4: Geef eens een voorbeeld (groep 6) De leerlingen oefenen het overtuigen van elkaar door argumenten en voorbeelden te geven.</p> <p>Les 3.4: Debatteren (groep 7) Leerlingen leren door middel van een debat hun mening verdedigen en onderbouwen met argumenten.</p> <p>Les 3.4: Geloof jij alles wat je leest of hoort? (groep 8) De leerlingen leren kritisch te kijken naar informatie.</p> <p>Les 3.5: We hebben oor voor elkaar (groep 5 en 7) De leerlingen houden (in de aanwezigheid van ouders) een vergadering of een</p>		
---	--	--

<p>debat om alles wat ze hebben geleerd in dit blok toe te passen.</p> <p>Les 3.5: Praten met elkaar (groep 6) De leerlingen houden een debat om te laten zien wat ze allemaal hebben geleerd in blok 3.</p> <p>Les 4.4: Stop hou op, en handen thuis (groep 8) De leerlingen worden zich bewust van hun persoonlijke grenzen en leren dat ze die grenzen moeten aangeven.</p> <p>Les 5.1: De participatieladder (groep 6) Leerlingen leren wat participatie is, en wat er van hen verwacht wordt t.a.v. actief meedoen, een bijdrage leveren en initiatief nemen. Ze bedenken ideeën om 'hoger' op de participatieladder te komen: meer in de richting van meebeslissen en eigenaarschap.</p> <p>Les 5.1: De Democratie (groep 8) Leerlingen krijgen inzicht in de democratie als staatsvorm. En ze zien de analogie tussen schoolregels en wetten.</p> <p>Les 5.2: Een plan voor onze groep (groep 5) De leerlingen maken actieplannen om een bijdrage te leveren aan de groep.</p> <p>Les 5.2: Regels en wetten (groep 8) De leerlingen verdiepen hun inzicht in de democratie al staatsvorm. En ze zien de analogie tussen schoolregels en wetten.</p> <p>Les 5.3: Een commissie kiezen (groep 6) Leerlingen denken mee over welke commissies er in de klas komen en solliciteren daarnaar.</p> <p>Les 5.3: De grondwet (groep 8) De leerlingen weten dat in de Grondwet algemene rechten staan, en dat iedereen zich aan de Grondwet moet houden. Ze krijgen inzicht in de betekenis van de grondrechten.</p> <p>Les 5.4: Hoe Vreedzaam zijn we nu? (groep 5) De leerlingen bepalen a.d.h.v. een meting waarin de groep vreedzamer is geworden. Ze brengen de ouders hiervan op de hoogte.</p> <p>Les 5.4: Wie komt er in de commissie? (groep 6) De commissie wordt vastgesteld. De leerlingen besluiten wie in de commissie komt te zitten.</p> <p>Les 5.4: Democratisch ABC (groep 8) De leerlingen passen hun kennis over de Grondwet toe op de school.</p> <p>Les 6.1: We zijn allemaal anders (groep 5/6)</p>		
--	--	--

<p>De leerlingen oriënteren zich op het thema. Ze denken na over de verschillen en overeenkomsten tussen mensen. Ze reflecteren over de vraag of ze liever hetzelfde zijn als anderen of liever anders zijn.</p> <p>Les 6.1: Hoe hoor je te leven? (groep 7) We staan stil bij het begrip 'Levensbeschouwing' en filosoferen met elkaar over wat de leerlingen zelf belangrijk vinden, over hoe zij vinden dat je je leven behoort te leiden.</p> <p>Les 6.2: Religie (groep 7) In deze les praten de leerlingen met elkaar over de levensbeschouwing bij hen thuis, en worden de verschillen tussen de leerlingen besproken. Vervolgens staat filosoferen en kritisch denken over religie centraal.</p> <p>Les 6.3: Sociale pijn (groep 7) De leerlingen leren dat buitensluiten kan leiden tot sociale pijn en verkennen situaties waarin dit voorkomt.</p> <p>Les 6.4: Verschillende verschillen (groep 6) De leerlingen leren dat verschillen individueel, maar ook cultureel, religieus of milieubepaald kunnen zijn. Ze verbeteren hun biografische beschrijving aan de hand van vragen en opdrachten van de leerkracht.</p> <p>Les 6.4: Vrijheid van meningsuiting. (groep 7) Leerlingen denken kritisch na over de vrijheid van meningsuiting. Ze filosoferen over de vrijheid van meningsuiting en onderzoeken wat die vrijheid eigenlijk betekent en of er grenzen zijn aan de vrijheid van meningsuiting.</p>		
---	--	--

Hiermee is het aanbod voldoende dekkend.

Bouwsteen 3: Democratische Cultuur

Onderbouw primair onderwijs

In de onderbouw gaan leerlingen hun eigen gevoelens herkennen en benoemen en krijgen ze inzicht in gevoelens en emoties van anderen. Leerlingen ervaren dat ze een stem hebben en deze kunnen gebruiken. Ze ervaren dat hun stem gehoord wordt en dat hun inbreng ertoe doet bij besluitvormingsprocessen in de klas. Ze weten dat de ander ook een stem heeft en kunnen hier actief naar luisteren. Ze ervaren overeenkomsten en verschillen in het gedrag van mensen. Ze leren op te komen voor zichzelf en rekening te houden met de gevoelens en standpunten een ander.

Leerlingen leren:

- om te gaan met hun wensen en opvattingen en zich hierover uit te spreken;
- de gevoelens, wensen en opvattingen van anderen te herkennen;
- te accepteren dat anderen iets anders willen, maar dat dit niet tot een conflict hoeft te leiden;
- hun stem te gebruiken tijdens gezamenlijke besluitvormingsprocessen;
- dat de ander ook een stem en mogelijk een ander gezichtspunt heeft;
- hiernaar te luisteren en vragen te stellen om meer over de ander en zijn of haar gezichtspunt te weten te komen;
- conflicten in de klas op een vreedzame manier op te lossen.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	<i>Binnenschools</i>	<i>Buitenschools</i>
<p>Les 1.1: Welkom in onze groep. (hele onderbouw) Leerlingen leren elkaar beter kennen en maken enkele omgangsafspraken.</p> <p>Les 1.5: STOP! HOU OP! (groep 3) De leerlingen leren dat je 'stop, hou op' kunt zeggen als je niet geplaagd wilt worden.</p> <p>Les 1.5: Pesten en plagen (groep 4) Het verschil tussen pesten en plagen wordt besproken. Leerlingen bedenken waarom pesten niet kan en wat ze kunnen doen als er gepest wordt.</p> <p>Les 1.6: Samen afspraken maken (groep 3/4) De leerlingen maken de laatste omgangsafspraken voor in de groep, en zetten hun handtekening onder de poster.</p> <p>Les 2.1: Stop! Hou op met ...! (groep 1/2) De leerlingen leren hoe ze conflicten constructief moeten oplossen.</p> <p>Les 2.1: Je fijn voelen / Je veilig voelen (groep 3/4) Leerlingen leren dat ze zelf actie kunnen ondernemen als ze zich ergens niet fijn (veilig) voelen.</p>	<p>Op mijn rapportfolio wordt ingevuld hoe kinderen voor zichzelf opkomen. Gele, rode, blauwe pet voor het oplossen van conflicten. Kijken van het jeugdjournaal. Regelmatig stemmen over bepaalde keuzes, bijv. voor welke voorleesboek etc.</p>	<p>Excursies</p>

<p>Les 2.2: Ruzie en conflict (hele onderbouw) De leerlingen leren waaraan ze een ruzie en een conflict kunnen herkennen en dat ze na een ruzie weer rustig kunnen worden. Ze leren het onderscheid tussen een conflict en ruzie.</p> <p>Les 2.3: We maken het weer goed/ we lossen conflicten op (hele onderbouw) De leerlingen leren hoe ze het na een ruzie weer goed kunnen maken. Ze gebruiken ter oefening in een rollenspel de drie-kleuren-petjes om verschillende reacties te geven in een conflict.</p> <p>Les 2.4: Om de beurt (groep 3) Leerlingen leren de strategie 'om de beurt'.</p> <p>Les 2.4: win-win-oplossingen (groep 3/4) Leerlingen leren hoe je een conflict zo kunt oplossen dat beide partijen tevreden zijn. Ze leren dat afkoelen hiervoor nodig is.</p> <p>Les 2.5: Los het op, praat het uit (hele onderbouw) De leerlingen leren hoe ze een ruzie op kunnen lossen met een stappenplan. Het stappenplan wordt stap voor stap aangeboden en geoefend. Ze bespreken het stappen plan met ouders en spelen stappen voor.</p> <p>Les 3.1: Samen praten (groep 1/2) Introductie van de verteldoos. Leerlingen praten mét elkaar: vertellen en luisteren om de beurt.</p> <p>Les 3.1: Wat bedoel je? (groep 3) Leerlingen leren het belang van duidelijk communiceren, en dat je vragen kunt stellen als je iemand niet goed begrijpt.</p> <p>Les 3.1: Zo zeg je dat (groep 4) De leerlingen leren hoe je op een aardige manier iemand iets kunt weigeren en oefenen daarmee.</p> <p>Les 3.2: Zo praten wij met elkaar (groep 1/2) De leerlingen maken een nieuwe afspraak over hoe we met elkaar praten In de groep. De leerlingen maken een poster met afspraken: zo praten we met elkaar.</p> <p>Les 3.2: Luisteren en vragen stellen (groep 3) De leerlingen oefenen met vragen stellen en goed naar elkaar luisteren.</p> <p>Les 3.2 en 3.3: Misverstand (groep 3 en 4)</p>		
--	--	--

<p>de leerlingen leren dat er een misverstand is Als je elkaar niet begrepen hebt, en dat er dan een conflict ontstaat dat eigenlijk niet nodig is. Ze denken aan misverstanden die ze zelf hebben gehad.</p> <p>Les 3.3: Praten met je lichaam (groep 1/2) De leerlingen leren dat het belangrijk is om op iemands lichaamstaal te letten en dat ze zelf lichaamstaal kunnen gebruiken om iets duidelijk te maken.</p> <p>Les 3.3: Gezichtspunt (groep 4) De leerlingen luisteren naar twee dezelfde verhalen vanuit twee verschillende gezichtspunten.</p> <p>Les 3.4: Wat vind jij? (groep 1/2) de leerlingen leren dat ze hun eigen mening kunnen hebben zonder dat dit tot ruzie hoeft te leiden.</p> <p>Les 3.4: Gezichtspunt (groep 3) Leerlingen leren wat een gezichtspunt is. En dat het begrijpen van elkaars gezichtspunt belangrijk is om een conflict op te kunnen lossen.</p> <p>Les 3.4: Waarom vind je dat? (groep 4) De leerlingen leren hun mening te geven, te argumenteren en tot overeenstemming te komen.</p> <p>Les 3.5: Samen kiezen, het samen eens worden (groep 1/2/3) de leerlingen leren dat ze hun eigen mening mogen hebben en dat het regelmatig nodig is om het eens te worden met elkaar. Dat je soms moet zeggen: vooruit dan maar.</p> <p>Les 3.5: We hebben oor voor elkaar (groep 4) De leerlingen houden, in de aanwezigheid van ouders, een vergadering om te laten zien wat ze allemaal hebben geleerd over 'praten met elkaar'.</p> <p>Les 4.1/4.2/4.3/4.4: Blij, verdrietig, bang en boos (groep 1/2) Bespreken, uitbeelden en herkennen van het gevoel. Voorbeelden van situaties bedenken. En bedenken wat ze kunnen doen als ze zich zo voelen.</p> <p>Les 4.1: Herkennen en benoemen van gevoelens (groep 3/4) Leerlingen beelden gevoelens uit en geven woorden aan gevoelens. Dit doen ze aan de hand van verhaaltjes. Ze breiden daarmee hun arsenaal aan gevoelens die ze kunnen benoemen uit.</p> <p>Les 4.2: Hoe voel jij je vandaag? (groep 3/4) Leerlingen oefenen hun dagelijkse gevoelens te herkennen en verbaal en non-verbaal over te brengen met de gevoelsstokjes en het gevoelsboek</p> <p>Les 4.3: Omgaan met boosheid (groep 3/4)</p>		
---	--	--

<p>Leerlingen vertellen wat ze boos maakt en welk gedrag ze dan vertonen met behulp van de rode en gele pet. Ze leren dat afkoelen belangrijk is voordat je conflicten op wil lossen.</p> <p>Les 4.4: Samen staan we sterk (groep 3/4) De leerlingen onderzoeken het gevoel bang zijn. Ze bedenken hoe ze iemand kunnen helpen die iets niet durft</p> <p>Les 4.5: Een leuke activiteit/middag (hele onderbouw). De leerlingen bedenken zelf een activiteit en staan stil bij de vraag of het voor Iedereen leuk is om te doen.</p> <p>Les 5.2: Helpen bij conflicten (groep 3/4) De leerlingen leren hoe je anderen kunt helpen bij het oplossen van een conflict.</p> <p>Les 6.1 t/m 6.5: Het familiemuseum (groep 1/2) Leerlingen doen ervaring op met het familiemuseum. Ze maken een museum en praten daar over. Ze presenteren hun museum. Ze praten over verschillen en overeenkomsten.</p> <p>Les 6.1 en 6.2: Het dit-ben-ik-boek (groep 3) Leerlingen praten over overeenkomsten en verschillen tussen elkaar en ze oriënteren zich op de opdracht van dit blok: een dit-ben-ik-boek maken. Ze werken aan hun boek waarbij ze zichzelf tekenen en de tekeningen vergelijken met die van een ander.</p> <p>Les 6.1 t/m 6.3: Interviews (groep 4) De leerlingen oriënteren zich op het thema overeenkomsten en verschillen tussen families ze oefenen in het houden van een interview en bereiden de interviews voor die ze thuis gaan houden. Ze verzamelen informatie door thuis een lid van hun familie met behulp van zelfbedachte vragen te interviewen. Ze maken daar aantekeningen van. Als de leerlingen informatie uitgewisseld hebben dan inventariseren ze op een werkblad de overeenkomsten en de verschillen tussen hun families.</p>		
---	--	--

Bovenbouw primair onderwijs

In de bovenbouw po worden leerlingen zich bewust van het feit dat ze een stem hebben in kwesties die hen aangaan en ze leren hun mening te onderbouwen. Ze weten dat er bij besluitvormingsprocessen een opbouw is van meedenken, meepraten, meedoen en meebeslissen. Ze ontwikkelen meer begrip voor de inbreng van anderen en erkennen het belang van draagvlak voor besluiten. Ze weten dat meningsverschillen emoties kunnen oproepen en kunnen leiden tot conflict. Ze kunnen daar op een vreedzame manier mee omgaan.

Leerlingen leren:

- dat het meepraten over zaken die hen aangaan een (kinder)recht is;
- hun mening te verwoorden en daar eenvoudige argumenten voor te geven;
- in de context van de klas te proberen anderen van hun mening te overtuigen;
- de mening van anderen in eigen woorden samen te vatten;
- hun eigen mening bij te stellen op basis van nieuwe inzichten;
- hun stem te gebruiken tijdens besluitvormingsprocessen in de klas- en schoolcontext en daarbij ruimte te maken voor de mening van alle leerlingen;
- er rekening mee te houden dat hun mening of uitlatingen emoties teweeg kunnen brengen bij anderen;
- dat mensen over onderwerpen verschillend kunnen denken;
- dat die verschillen soms wel, soms niet overbrugd kunnen worden en soms ook tot spanningen en conflicten leiden;
- conflicten in de directe omgeving op een vreedzame manier op te lossen, maar ook te accepteren dat conflicten kunnen blijven bestaan.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	<i>Binnenschools</i>	<i>Buitenschools</i>
<p>Les 1.1: Welkom in onze groep (hele bovenbouw) Leerlingen leren elkaar beter kennen en maken enkele omgangsafspraken.</p> <p>Les 1.5: Pesten en plagen (groep 5/6/7) Het verschil tussen pesten en plagen wordt besproken. Leerlingen bedenken waarom pesten niet kan en wat ze kunnen doen als er gepest wordt.</p> <p>Les 1.5: Pesten en plagen (groep 5/6/7) Het verschil tussen pesten en plagen wordt besproken. Leerlingen bedenken waarom pesten niet kan en wat ze kunnen doen als er gepest wordt.</p> <p>Les 2.1: Conflict en geweld (groep 5/6) De leerlingen inventariseren wat voor conflicten er in de groep voorkomen en denken na over oplossingen. De leerlingen inventariseren drie soorten geweld.</p>	<p>Leerlingenraad</p> <p>Prodas Kinderraad</p> <p>Rolverdeling musical</p> <p>Spreekbeurten</p>	<p>Ouderavond executieve functies.</p>

<p>Ze formuleren een mening en discussiëren met elkaar over de relatie geweld en pijn.</p> <p>Les 2.1: Wereldconflicten (groep 7) De leerlingen oefenen het onderscheiden van belangen van beide partijen in een conflict. Ze passen de metafoor van de petten toe op krantenberichten over conflicten tussen staten.</p> <p>Les 2.1: Groepsdruk (groep 8) Leerlingen leren dat het belangrijk is om nee te kunnen zeggen (in situaties dat ze onder druk worden gezet), en hoe ze dat moeten doen.</p> <p>Les 2.2: Hoe reageer ik op een conflict? De leerlingen inventariseren eigen reacties bij een conflict. Ze herhalen wat de gevolgen zijn van verschillende reacties en dat conflicten het best met de gele pet opgelost kunnen worden.</p> <p>Les 2.2: Ruzie of niet? De leerlingen schrijven conflicten op waarbij ze op verschillende manieren hebben gereageerd. Ze brainstormen over wat het moeilijk maakt om met de gele pet te reageren.</p> <p>Les 2.2: Geweld en onderhandelen (groep 7) De leerlingen passen hun kennis over conflicten toe op de analyse van conflicten die in de wereld spelen.</p> <p>Les 2.2: Een eigen mening (groep 8) Leerlingen aan het denken zetten over de kracht van de groepscode en het hebben van een eigen mening.</p> <p>Les 2.3: Win-win-oplossingen (groep 5/6/7) Leerlingen weten wat een win-win-oplossing een win-verlies-oplossing en een verlies-verlies oplossing is. In deze les leren ze wat een compromis is en oefenen ze met-het vinden van oplossingen. De leerlingen verdiepen hun begrip van win-win-oplossingen en ze kennen het begrip 'herstel'.</p> <p>Les 2.3: Hoe geef ik kritiek? (groep 8) De leerlingen vergroten hun vaardigheid in het geven van kritiek.</p> <p>Les 2.4: (Oorzaken van) conflicten en herstel (hele bovenbouw) Leerlingen bespreken het stappenplan voor conflictoplossing. Ze spelen de stappen voor. Ze onderzoeken oorzaken van veelvoorkomende conflicten in hun groep en brainstormen over het voorkomen ervan. Ze analyseren de oorzaken van conflicten in de wereld buiten school aan de hand van krantenberichten. Ze worden zich bewust van de kracht van het herstellen van</p>		
---	--	--

<p>de schade na een conflict, en oefenen in het bedenken van vormen van herstel.</p> <p>Les 2.5: Hoe doen we het nu in onze groep? (hele bovenbouw) Leerlingen leren dat ze hun steentje kunnen bijdragen aan de veiligheid in de groep</p> <p>Les 3.3: Gezichtspunt (groep 5/6/7) De leerlingen oefenen met zich in elkaar inleven en in een conflict verschillende perspectieven innemen. De leerlingen zetten verschillende brillen op en oefenen zo vanuit verschillende perspectieven te kijken. Ze leren dat een verschillend gezichtspunt oorzaak van een conflict kan zijn en dat het van belang is elkaars gezichtspunt te begrijpen om een conflict op te kunnen lossen.</p> <p>Les 3.4: Kan ik je overtuigen (groep 5) De leerlingen oefenen aan de hand van stellingen met argumenten bedenken en elkaar overtuigen.</p> <p>Les 3.4: Geef eens een voorbeeld (groep 6) De leerlingen oefenen het overtuigen van elkaar door argumenten en voorbeelden te geven.</p> <p>Les 3.4: Debatteer (groep 7) Leerlingen leren door middel van een debat hun mening verdedigen en onderbouwen met argumenten.</p> <p>Les 3.4: Geloof jij alles wat je leest of hoort? (groep 8) De leerlingen leren kritisch te kijken naar informatie.</p> <p>Les 3.5: We hebben oor voor elkaar (groep 5 en 7) De leerlingen houden (in de aanwezigheid van ouders) een vergadering of een debat om alles wat ze hebben geleerd in dit blok toe te passen.</p> <p>Les 3.5: Praten met elkaar (groep 6) De leerlingen houden een debat om te laten zien wat ze allemaal hebben geleerd in blok 3.</p> <p>Les 4.1: Herkennen van gevoelens (groep 5) Leerlingen beelden gevoelens uit en bedenken en benoemen zoveel mogelijk gevoelens ze breiden daarmee hun arsenaal aan gevoelens die ze kunnen benoemen verder uit.</p> <p>Les 4.1: Gevoelens overbrengen (groep 6/7) Leerlingen oefenen en herkennen van hun dagelijkse gevoelens en leren die verbaal en non verbaal over te brengen. Ze leren hun gevoelens te bespreken</p>		
--	--	--

<p>in de groep en dat je op verschillende manieren om kunt gaan met boosheid. Dat sommige reacties een conflict verergeren. Ze oefenen 'stevig' reageren.</p> <p>Les 4.1: Ik voel, ik voel, wat jij ook voelt? (groep 8) Leerlingen leren dat Mensen over de hele wereld dezelfde gevoelens kennen Maar dat er verschillen zijn In de manier van uiten van gevoelens.</p> <p>Les 4.2: Gevoelens overbrengen (groep 5) Leerlingen oefenen in herkennen van hun dagelijkse gevoelens en leren die verbaal en non verbaal over te brengen.</p> <p>Les 4.2: Omgaan met boosheid (groep 6/7) De leerlingen denken na over wat ze boos maakt en wat voor gedrag ze dan vertonen. Ze leren wat een conflict erger maakt en wat helpt bij een conflict. Ze leren dat je een keuze hebt als je boos bent. Ze oefenen met het geven van een ik-boodschap.</p> <p>Les 4.2: Vlinders in je buik (groep 8) De leerlingen onderzoeken het gevoel van verliefd zijn.</p> <p>Les 4.3: Omgaan met boosheid (groep 3) leerlingen denken na over welk gedrag ze vertonen als ze boos zijn ze leren met behulp van de boosheid-thermometer welk gedrag meer of minder boos maakt. Met de groep wordt er besproken op welke manier ze kunnen afkoelen als ze boos zijn.</p> <p>Les 4.3: Verdriet (groep 6) De leerlingen denken na over het gevoel verdriet en vertellen over hun eigen verdriet.</p> <p>Les 4.3: Het A-team (groep 7) De leerlingen denken na over buitensluiten als vorm van pesten en wat dat met je doet. Ze bedenken wat ze als groep kunnen betekenen voor iemand die zich niet thuis voelt in de groep.</p> <p>Les 4.3: Verkering en relaties (groep 8) De leerlingen leren welke soorten relaties er zijn.</p> <p>Les 4.4: Opkomen voor elkaar (groep 5) De leerlingen denken na over uitlachen en uitgelachen worden. Ze leren op te komen voor elkaar.</p> <p>Les 4.4: Schaamte (groep 6) Leerlingen denken na over het gevoel schaamte wat dit met ze doet en hoe ze een ander erbij kunnen helpen.</p> <p>Les 4.4: Brieven (groep 7)</p>		
---	--	--

<p>De leerlingen leven zich in in de problemen van een ander en schrijven een antwoord op brieven van leerlingen die om hulp en medeleven vragen.</p> <p>Les 4.4: Stop hou op, en handen thuis (groep 8) De leerlingen worden zich bewust van hun persoonlijke grenzen en leren dat ze die grenzen moeten aangeven.</p> <p>Les 5.1: De Democratie (groep 8) De leerlingen krijgen inzicht in de democratie als staatsvorm. Ze kennen de rol van verkiezingen, Tweede Kamer en regering in een democratie.</p> <p>Les 5.2: Regels en wetten (groep 8) De leerlingen verdiepen hun inzicht in de democratie als staatsvorm. Ze zien de analogie tussen schoolregels en wetten.</p> <p>Les 5.3: De grondwet (groep 8) De leerlingen weten dat in de Grondwet algemene rechten staan, en dat iedereen zich aan de Grondwet moet houden. Ze krijgen inzicht in de betekenis van de grondrechten.</p> <p>Les 5.4: Democratisch ABC (groep 8) De leerlingen passen hun kennis over de Grondwet toe op de school.</p> <p>Les 6.1: Hoe hoor je te leven? (groep 7) We staan stil bij het begrip 'Levensbeschouwing' en filosoferen met elkaar over wat de leerlingen zelf belangrijk vinden, over hoe zij vinden dat je je leven behoort te leiden.</p> <p>Les 6.2 Interviews houden (groep 6) De leerlingen halen het verschil tussen open vragen en gesloten vragen op. Ze leren dat je bij korte antwoorden kunt doorvragen. Ze interviewen elkaar aan de hand van vragen die ze zelf hebben opgesteld.</p> <p>Les 6.2: Religie (groep 7) In deze les praten de leerlingen met elkaar over de levensbeschouwing bij hen thuis, en worden de verschillen tussen de leerlingen besproken. Vervolgens staat filosoferen en kritisch denken over religie centraal.</p> <p>Les 6.3: Sociale pijn (groep 7) De leerlingen leren dat buitensluiten kan leiden tot sociale pijn en verkennen situaties waarin dit voorkomt.</p> <p>Les 6.4: Verschillende verschillen (groep 6) De leerlingen leren dat verschillen individueel, maar ook cultureel, religieus of milieubepaald kunnen zijn. Ze verbeteren hun biografische beschrijving aan de hand van vragen en opdrachten van de leerkracht.</p>		
--	--	--

<p>Les 6.4: Vrijheid van meningsuiting. (groep 7)</p> <p>Leerlingen denken kritisch na over de vrijheid van meningsuiting. Ze filosoferen over de vrijheid van meningsuiting en onderzoeken wat die vrijheid eigenlijk betekent en of er grenzen zijn aan de vrijheid van meningsuiting.</p> <p>Voor taal gebruiken we de methode Staal, waarin uitgebreide aandacht is voor spreken en luisteren.</p>		
--	--	--

Hiermee is het aanbod voldoende dekkend.

Bouwsteen 4: Identiteit

Onderbouw primair onderwijs

In de onderbouw van het primair onderwijs verkennen leerlingen spelenderwijs wie ze zijn. Ze leren onder woorden te brengen wat ze denken, voelen, willen en doen. Ze geven zichzelf een plek in de klas, op school en in het gezin. Ze worden zich ervan bewust welke regels er zijn en welke cultuur bij hen thuis heerst.

Leerlingen leren:

- de eigen grenzen te herkennen, te benoemen en te bewaken (emotioneel, fysiek);
- te verwoorden wat ze denken, doen, willen en willen worden;
- leren dat hun taal of talen deel uitmaken van wie ze zijn;
- te benoemen wat ze al kunnen en wat nog niet, wat ze leuk vinden om te doen;
- hun primaire emoties te herkennen, benoemen en ermee om te gaan;
- over zichzelf te praten in termen van toen, nu en later, hier en daar (bijvoorbeeld: "toen was ik ... nu ben ik, later wil ik..."; "hier ben ik/ doe ik ... daar ben ik/ doe ik");
- te benoemen wat bij hen thuis belangrijke tradities, vieringen en rituelen zijn.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	Binnenschools	Buitenschools
<p>Les 1.3: Taken in onze groep (groep 1/2/4) Leerlingen worden medeverantwoordelijk gemaakt voor de gang van zaken in de klas worden geïntroduceerd. Leerlingen geven aan welke taken ze willen doen.</p> <p>Les 1.3: Taken verdelen (groep 3) Leerlingen geven aan welke taken ze willen doen.</p> <p>Les 1.5: STOP! HOU OP! (groep 3) De leerlingen leren dat je 'stop, hou op' kunt zeggen als je niet geplaagd wilt worden.</p> <p>Les 1.5: Pesten en plagen (groep 4) Het verschil tussen pesten en plagen wordt besproken. Leerlingen bedenken waarom pesten niet kan en wat ze kunnen doen als er gepest wordt.</p> <p>Les 1.2: Zo doen we dat in onze klas (groep 1/2) Helderheid over de belangrijkste regels en routines in de klas.</p> <p>Les 1.2: Regels in onze groep (groep 3/4)</p>	<p>De vertelkoffer Aandacht voor geboorte broertje/zusje Aandacht voor verjaardagen Thema 'beroepen' Gymlessen Kiesbord → autonomie Autometafoor Thema 'dit ben ik/'bij mij thuis' Benoemen van emoties als kinderen deze uiten Rollenspellen spelen Verteltafel</p>	

<p>Helderheid over de belangrijkste regels van de groep en school. Onderscheid tussen basisregels en regels in de eigen groep, gemaakt door leerkracht en/of groep.</p> <p>Les 2.1: Stop! Hou op met ...! (groep 1/2) De leerlingen leren hoe ze conflicten constructief moeten oplossen.</p> <p>Les 2.1: Je fijn voelen / Je veilig voelen (groep 3/4) Leerlingen leren dat ze zelf actie kunnen ondernemen als ze zich ergens niet fijn (veilig) voelen.</p> <p>Les 2.2: Ruzie en conflict (hele onderbouw) De leerlingen leren waaraan ze een ruzie en een conflict kunnen herkennen en dat ze na een ruzie weer rustig kunnen worden. Ze leren het onderscheid tussen een conflict en ruzie.</p> <p>Les 2.3: We maken het weer goed/ we lossen conflicten op (hele onderbouw) De leerlingen leren hoe ze het na een ruzie weer goed kunnen maken. Ze gebruiken ter oefening in een rollenspel de drie-kleuren-petjes om verschillende reacties te geven in een conflict.</p> <p>Les 2.4: Om de beurt (groep 3) Leerlingen leren de strategie 'om de beurt'.</p> <p>Les 2.4: win-win-oplossingen (groep 3/4) Leerlingen leren hoe je een conflict zo kunt oplossen dat beide partijen tevreden zijn. Ze leren dat afkoelen hiervoor nodig is.</p> <p>Les 2.5: Los het op, praat het uit (hele onderbouw) De leerlingen leren hoe ze een ruzie op kunnen lossen met een stappenplan. Het stappenplan wordt stap voor stap aangeboden en geoefend. Ze bespreken het stappenplan met ouders en spelen stappen voor.</p> <p>Les 3.1: Zo zeg je dat (groep 4) De leerlingen leren hoe je op een aardige manier iemand iets kunt weigeren en oefenen daarmee.</p> <p>Les 3.2 en 3.3: Misverstand (groep 3 en 4) de leerlingen leren dat er een misverstand is Als je elkaar niet begrepen hebt, en dat er dan een conflict ontstaat dat eigenlijk niet nodig is. Ze denken aan misverstanden die ze zelf hebben gehad.</p> <p>Les 3.3: Praten met je lichaam (groep 1/2) De leerlingen leren dat het belangrijk is om op iemands lichaamstaal te letten en dat ze zelf lichaamstaal kunnen gebruiken om iets duidelijk te maken.</p>		
---	--	--

<p>Les 3.4: Wat vind jij? (groep 1/2) de leerlingen leren dat ze hun eigen mening kunnen hebben zonder dat dit tot ruzie hoeft te leiden.</p> <p>Les 4.1/4.2/4.3/4.4: Blij, verdrietig, bang en boos (groep 1/2) Bespreken, uitbeelden en herkennen van het gevoel. Voorbeelden van situaties bedenken. En bedenken wat ze kunnen doen als ze zich zo voelen.</p> <p>Les 4.1: Herkennen en benoemen van gevoelens (groep 3/4) Leerlingen beelden gevoelens uit en geven woorden aan gevoelens. Dit doen ze aan de hand van verhaaltjes. Ze breiden daarmee hun arsenaal aan gevoelens die ze kunnen benoemen uit.</p> <p>Les 4.2: Hoe voel jij je vandaag? (groep 3/4) Leerlingen oefenen hun dagelijkse gevoelens te herkennen en verbaal en non-verbaal over te brengen met de gevoelsstokjes en het gevoelsboek</p> <p>Les 4.3: Omgaan met boosheid (groep 3/4) Leerlingen vertellen wat ze boos maakt en welk gedrag ze dan vertonen met behulp van de rode en gele pet. Ze leren dat afkoelen belangrijk is voordat je conflicten op wil lossen.</p> <p>Les 4.4: Samen staan we sterk (groep 3/4) De leerlingen onderzoeken het gevoel bang zijn. Ze bedenken hoe ze iemand kunnen helpen die iets niet durft</p> <p>Les 4.5: Een leuke activiteit/middag (hele onderbouw). De leerlingen bedenken zelf een activiteit en staan stil bij de vraag of het voor Iedereen leuk is om te doen.</p> <p>Les 6.1 t/m 6.5: Het familiemuseum (groep 1/2) Leerlingen doen ervaring op met het familiemuseum. Ze maken een museum en praten daar over. Ze presenteren hun museum. Ze praten over verschillen en overeenkomsten.</p> <p>Les 6.1 en 6.2: Het dit-ben-ik-boek (groep 3) Leerlingen praten over overeenkomsten en verschillen tussen elkaar en ze oriënteren zich op de opdracht van dit blok: een dit-ben-ik-boek maken. Ze werken aan hun boek waarbij ze zichzelf tekenen en de tekeningen vergelijken met die van een ander.</p> <p>Les 6.1 t/m 6.3: Interviews (groep 4) De leerlingen oriënteren zich op het thema overeenkomsten en verschillen tussen families ze oefenen in het houden van een interview en bereiden de interviews voor die ze thuis gaan houden. Ze verzamelen informatie door thuis</p>		
---	--	--

een lid van hun familie met behulp van zelfbedachte vragen te interviewen. Ze maken daar aantekeningen van. Als de leerlingen informatie uitgewisseld hebben dan inventariseren ze op een werkblad de overeenkomsten en de verschillen tussen hun families.		
---	--	--

Bovenbouw primair onderwijs

In de bovenbouw van het primair onderwijs ontwikkelen leerlingen een meer uitgesproken identiteit. De rol van klasgenoten, de sociale omgeving, media en andere identificatiefiguren wordt groter. Ze worden zich meer van bewust van het belang van achtergronden, mogelijkheden en oriëntaties bij het ontwikkelen van een identiteit.

Leerlingen leren:

- de eigen grenzen te herkennen, te benoemen en actief te bewaken (emotioneel, fysiek en seksueel);
- te duiden wat ze denken, doen, willen en willen worden, en daar gepast naar handelen;
- hun primaire en secundaire emoties te herkennen, te benoemen en hier bewust mee omgaan;
- te benoemen wat ze al goed kunnen en wat ze nog beter onder de knie willen krijgen, ook in het licht van het onderwijs dat ze na de basisschool willen volgen;
- uit te drukken met welke groep(en) in cultuur en samenleving ze zich verbonden voelen en welke betekenis symbolen en rituelen voor hen hebben, waaronder ook nationale symbolen;
- verschillende aspecten bewust waar te nemen waardoor hun identiteit mede gevormd is: gender, gezin, sociaaleconomische achtergrond, levensbeschouwing, religie en cultuur;
- te reflecteren op de mate waarin hun identiteit mede gevormd is en beïnvloed wordt door leeftijdgenoten, groepsidentiteiten, (sociale) media, persoonlijke mogelijkheden en beperkingen;
- na te denken over schoonheidsidealen, gender, seksualiteit, etniciteit en (on)gelijkheid zoals die gerepresenteerd worden in (sociale) media, en welke invloed die beelden op hen hebben.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	Binnenschools	Buitenschools
<p>Les 1.2: Regels in onze groep (groep 5/6/7) Helderheid over de belangrijkste regels van de groep en school. Onderscheid tussen basisregels en regels in de eigen groep, gemaakt door leerkracht en/of groep.</p> <p>Les 1.2: Kritisch denken (groep 8) Leerlingen leren kritisch te reflecteren op de regels in de klas en school. Dit doen ze door te onderzoeken welke regels er zijn, en na te denken over het nut en de kwaliteit van de regels.</p> <p>Les 2.1: Conflict en geweld (groep 5/6) De leerlingen inventariseren wat voor conflicten er in de groep voorkomen en denken na over oplossingen. De leerlingen inventariseren drie soorten geweld. Ze formuleren een mening en discussiëren met elkaar over de relatie geweld en pijn.</p>	<p>Project 'seksuele weerbaarheid'</p> <p>Week van de mediawijsheid</p> <p>Paasviering, kerst, carnaval</p> <p>Cursus Corepower Thematisch werken; thema 'Feesten'.</p>	<p>Kerkbezoek</p> <p>Mini-lesjes</p> <p>Proloog (richting V.O.)</p> <p>Expeditie Wilibrord</p>

<p>Les 2.1: Groepsdruk (groep 8) Leerlingen leren dat het belangrijk is om nee te kunnen zeggen (in situaties dat ze onder druk worden gezet), en hoe ze dat moeten doen.</p> <p>Les 2.2: Hoe reageer ik op een conflict? De leerlingen inventariseren eigen reacties bij een conflict. Ze herhalen wat de gevolgen zijn van verschillende reacties en dat conflicten het best met de gele pet opgelost kunnen worden.</p> <p>Les 2.2: Een eigen mening (groep 8) Leerlingen aan het denken zetten over de kracht van de groepscode en het hebben van een eigen mening.</p> <p>Les 2.3: Hoe geef ik kritiek? (groep 8) De leerlingen vergroten hun vaardigheid in het geven van kritiek.</p> <p>Les 2.5: Hoe doen we het nu in onze groep? (hele bovenbouw) Leerlingen leren dat ze hun steentje kunnen bijdragen aan de veiligheid in de groep</p> <p>Les 3.1: Zo ben je duidelijk/ zo zeg je dat (niet) (groep 5/6) Leerlingen oefenen met iets duidelijk zeggen. Ze leren hoe ze in verschillende sociale situaties op een acceptabele manier kunnen communiceren. Ze leren dat lichaamstaal daarbij belangrijk is.</p> <p>Les 3.1: Ze schrijf je dat / zo communiceer je online (groep 7/8) De leerlingen onderzoeken de verschillen in communiceren online via sociale media en mondeling/ face-to-face tussen vrienden of familieleden.</p> <p>Les 3.4: Geloof jij alles wat je leest of hoort? (groep 8) De leerlingen leren kritisch te kijken naar informatie.</p> <p>Les 3.5: Wij maken nepnieuws! (groep 8) De leerlingen leren hoe nepnieuws werkt, door het zelf te maken.</p> <p>Les 4.1: Herkennen van gevoelens (groep 5) Leerlingen beelden gevoelens uit en bedenken en benoemen zoveel mogelijk gevoelens ze breiden daarmee hun arsenaal aan gevoelens die ze kunnen benoemen verder uit.</p> <p>Les 4.1: Gevoelens overbrengen (groep 6/7) Leerlingen oefenen en herkennen van hun dagelijkse gevoelens en leren die verbaal en non verbaal over te brengen. Ze leren hun gevoelens te bespreken in de groep en dat je op verschillende manieren om kunt gaan met boosheid. Dat sommige reacties een conflict verergeren. Ze oefenen 'stevig' reageren.</p> <p>Les 4.1: Ik voel, ik voel, wat jij ook voelt? (groep 8)</p>		
--	--	--

<p>Leerlingen leren dat Mensen over de hele wereld dezelfde gevoelens kennen Maar dat er verschillen zijn In de manier van uiten van gevoelens.</p> <p>Les 4.2: Gevoelens overbrengen (groep 5) Leerlingen oefenen in herkennen van hun dagelijkse gevoelens en leren die verbaal en non verbaal over te brengen.</p> <p>Les 4.2: Omgaan met boosheid (groep 6/7) De leerlingen denken na over wat ze boos maakt en wat voor gedrag ze dan vertonen. Ze leren wat een conflict erger maakt en wat helpt bij een conflict. Ze leren dat je een keuze hebt als je boos bent. Ze oefenen met het geven van een ik-boodschap.</p> <p>Les 4.2: Vlinders in je buik (groep 8) De leerlingen onderzoeken het gevoel van verliefd zijn.</p> <p>Les 4.3: Omgaan met boosheid (groep 3) leerlingen denken na over welk gedrag ze vertonen als ze boos zijn ze leren met behulp van de boosheid-thermometer welk gedrag meer of minder boos maakt. Met de groep wordt er besproken op welke manier ze kunnen afkoelen als ze boos zijn.</p> <p>Les 4.3: Verdriet (groep 6) De leerlingen denken na over het gevoel verdriet en vertellen over hun eigen verdriet.</p> <p>Les 4.3: Het A-team (groep 7) De leerlingen denken na over buitensluiten als vorm van pesten en wat dat met je doet. Ze bedenken wat ze als groep kunnen betekenen voor iemand die zich niet thuis voelt in de groep.</p> <p>Les 4.3: Verkering en relaties (groep 8) De leerlingen leren welke soorten relaties er zijn.</p> <p>Les 4.4: Opkomen voor elkaar (groep 5) De leerlingen denken na over uitlachen en uitgelachen worden. Ze leren op te komen voor elkaar.</p> <p>Les 4.4: Schaamte (groep 6) Leerlingen denken na over het gevoel schaamte wat dit met ze doet en hoe ze een ander erbij kunnen helpen.</p> <p>Les 4.4: Brieven (groep 7) De leerlingen leven zich in in de problemen van een ander en schrijven een antwoord op brieven van leerlingen die om hulp en medeleven vragen.</p>		
--	--	--

<p>Les 4.4: Stop hou op, en handen thuis (groep 8) De leerlingen worden zich bewust van hun persoonlijke grenzen en leren dat ze die grenzen moeten aangeven.</p> <p>Les 6.1: We zijn allemaal anders (groep 5/6) De leerlingen oriënteren zich op het thema. Ze denken na over de verschillen en overeenkomsten tussen mensen. Ze reflecteren over de vraag of ze liever hetzelfde zijn als anderen of liever anders zijn.</p> <p>Les 6.1: Hoe hoor je te leven? (groep 7) We staan stil bij het begrip 'Levensbeschouwing' en filosoferen met elkaar over wat de leerlingen zelf belangrijk vinden, over hoe zij vinden dat je je leven behoort te leiden.</p> <p>Les 6.2: Religie (groep 7) In deze les praten de leerlingen met elkaar over de levensbeschouwing bij hen thuis, en worden de verschillen tussen de leerlingen besproken. Vervolgens staat filosoferen en kritisch denken over religie centraal.</p> <p>Les 6.4: Verschillende verschillen (groep 6) De leerlingen leren dat verschillen individueel, maar ook cultureel, religieus of milieubepaald kunnen zijn. Ze verbeteren hun biografische beschrijving aan de hand van vragen en opdrachten van de leerkracht.</p>		
--	--	--

Hiermee is het aanbod voldoende dekkend.

Bouwsteen 5: Diversiteit

Onderbouw primair onderwijs

In de onderbouw van het primair onderwijs verkennen leerlingen spelenderwijs verschillende aspecten van hun identiteit in relatie tot de ander. Naarmate ze zich meer bewust worden van zichzelf, op andere plekken komen en zich gaan spiegelen aan rolmodellen, nemen ze bewust of onbewust verschillen waar, zoals culturele achtergronden en fysieke kenmerken. Ze leren en begrijpen dat er overeenkomsten en verschillen zijn.

Leerlingen leren:

- de primaire emoties met de bijbehorende lichaamstaal van een ander te herkennen en benoemen;
- de grenzen (emotioneel en fysiek) van de ander te herkennen en daar rekening mee te houden;
- fysieke kenmerken van zichzelf te benoemen en te vergelijken met die van de ander;
- over vriendschap en verliefdheid;
- de eigen gezinssituatie en thuiscultuur of –culturen te vergelijken met die van een ander;
- te verwoorden wat de ander doet en wil en daarin overeenkomsten en verschillen te ontdekken;
- samen onderlinge conflicten vreedzaam op te lossen.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	Binnenschools	Buitenschools
<p>Les 1.5: STOP! HOU OP! (groep 3) De leerlingen leren dat je 'stop, hou op' kunt zeggen als je niet geplaagd wilt worden.</p> <p>Les 1.5: Pesten en plagen (groep 4) Het verschil tussen pesten en plagen wordt besproken. Leerlingen bedenken waarom pesten niet kan en wat ze kunnen doen als er gepest wordt.</p> <p>Les 1.6: Samen afspraken maken (groep 4) De leerlingen maken de laatste omgangsafspraken voor in de groep, en zetten hun 'handtekening' onder de poster.</p> <p>Les 2.1: Stop! Hou op met ...! (groep 1/2) De leerlingen leren hoe ze conflicten constructief moeten oplossen.</p> <p>Les 2.1: Je fijn voelen / Je veilig voelen (groep 3/4) Leerlingen leren dat ze zelf actie kunnen ondernemen als ze zich ergens niet fijn (veilig) voelen.</p> <p>Les 2.2: Ruzie en conflict (hele onderbouw)</p>	<p>Thematisch werken, bijv.: 'Wie ben ik' en 'Bij mij thuis'. De vertelkoffer De vertelkring</p>	

<p>De leerlingen leren waaraan ze een ruzie en een conflict kunnen herkennen en dat ze na een ruzie weer rustig kunnen worden. Ze leren het onderscheid tussen een conflict en ruzie.</p> <p>Les 2.3: We maken het weer goed/ we lossen conflicten op (hele onderbouw)</p> <p>De leerlingen leren hoe ze het na een ruzie weer goed kunnen maken. Ze gebruiken ter oefening in een rollenspel de drie-kleuren-petjes om verschillende reacties te geven in een conflict.</p> <p>Les 2.4: Om de beurt (groep 3)</p> <p>Leerlingen leren de strategie 'om de beurt'.</p> <p>Les 2.4: win-win-oplossingen (groep 3/4)</p> <p>Leerlingen leren hoe je een conflict zo kunt oplossen dat beide partijen tevreden zijn. Ze leren dat afkoelen hiervoor nodig is.</p> <p>Les 2.5: Los het op, praat het uit (hele onderbouw)</p> <p>De leerlingen leren hoe ze een ruzie op kunnen lossen met een stappenplan. Het stappenplan wordt stap voor stap aangeboden en geoefend. Ze bespreken het stappen plan met ouders en spelen stappen voor.</p> <p>Les 3.1: Wat bedoel je? (groep 3)</p> <p>Leerlingen leren het belang van duidelijk communiceren, en dat je vragen kunt stellen en goed naar elkaar luisteren.</p> <p>Les 3.3: Gezichtspunt (groep 4)</p> <p>De leerlingen luisteren naar twee dezelfde verhalen vanuit verschillende gezichtspunten.</p> <p>Les 3.4: Wat vind jij? (groep 1/2)</p> <p>De leerlingen leren dat ze een eigen mening kunnen hebben zonder dat dit tot ruzie hoeft te leiden.</p> <p>Les 3.4: Gezichtspunt (groep 3)</p> <p>Leerlingen leren wat een gezichtspunt is. En dat het begrijpen van elkaars gezichtspunt belangrijk is om een conflict te kunnen oplossen.</p> <p>Les 4.1/4.2/4.3/4.4: Blij, verdrietig, bang en boos (groep 1/2)</p> <p>Bespreken, uitbeelden en herkennen van het gevoel. Voorbeelden van situaties bedenken. En bedenken wat ze kunnen doen als ze zich zo voelen.</p> <p>Les 4.1: Herkennen en benoemen van gevoelens (groep 3/4)</p> <p>Leerlingen beelden gevoelens uit en geven woorden aan gevoelens. Dit doen ze aan de hand van verhaaltjes. Ze breiden daarmee hun arsenaal aan gevoelens die ze kunnen benoemen uit.</p>		
--	--	--

<p>Les 4.2: Hoe voel jij je vandaag? (groep 3/4) Leerlingen oefenen hun dagelijkse gevoelens te herkennen en verbaal en non-verbaal over te brengen met de gevoelsstokjes en het gevoelsboek</p> <p>Les 4.3: Omgaan met boosheid (groep 3/4) Leerlingen vertellen wat ze boos maakt en welk gedrag ze dan vertonen met behulp van de rode en gele pet. Ze leren dat afkoelen belangrijk is voordat je conflicten op wil lossen.</p> <p>Les 4.4: Samen staan we sterk (groep 3/4) De leerlingen onderzoeken het gevoel bang zijn. Ze bedenken hoe ze iemand kunnen helpen die iets niet durft</p> <p>Les 4.5: Een leuke activiteit/middag (hele onderbouw). De leerlingen bedenken zelf een activiteit en staan stil bij de vraag of het voor Iedereen leuk is om te doen.</p> <p>Les 6.1 t/m 6.5: Het familiemuseum (groep 1/2) Leerlingen doen ervaring op met het familiemuseum. Ze maken een museum en praten daar over. Ze presenteren hun museum. Ze praten over verschillen en overeenkomsten.</p> <p>Les 6.1 en 6.2: Het dit-ben-ik-boek (groep 3) Leerlingen praten over overeenkomsten en verschillen tussen elkaar en ze oriënteren zich op de opdracht van dit blok: een dit-ben-ik-boek maken. Ze werken aan hun boek waarbij ze zichzelf tekenen en de tekeningen vergelijken met die van een ander.</p> <p>Les 6.1 t/m 6.3: Interviews (groep 4) De leerlingen oriënteren zich op het thema overeenkomsten en verschillen tussen families ze oefenen in het houden van een interview en bereiden de interviews voor die ze thuis gaan houden. Ze verzamelen informatie door thuis een lid van hun familie met behulp van zelfbedachte vragen te interviewen. Ze maken daar aantekeningen van. Als de leerlingen informatie uitgewisseld hebben dan inventariseren ze op een werkblad de overeenkomsten en de verschillen tussen hun families.</p>		
--	--	--

Bovenbouw primair onderwijs

In de bovenbouw van het primair onderwijs leren leerlingen zich verder te verplaatsen in klasgenoten en andere mensen in hun sociale omgeving. Ze spiegelen zich aan andere rolmodellen in media en identificeren zich hiermee. Op school verdiepen ze zich in de overeenkomsten en verschillen tussen mensen die andere achtergronden, mogelijkheden en oriëntaties hebben.

Leerlingen leren:

- hoofdzaken over religieuze en levensbeschouwelijke stromingen en culturele tradities en gebruiken die in onze diverse samenleving een rol spelen;
- over seksualiteit, verschillende seksuele oriëntaties en expressies van gender;
- de grenzen (emotioneel, fysiek en seksueel) van anderen herkennen en daar rekening mee te houden;
- de secundaire emoties van de ander te herkennen en te benoemen en te anticiperen op reacties van anderen op het eigen handelen;
- uit te wisselen wat gedeelde en verschillende waarden, overtuigingen, idealen en toekomstverwachtingen zijn;
- overeenkomsten en verschillen tussen mensen te herkennen, te benoemen en in aanzet te verklaren;
- hoe groepsgedrag en (sociale) media de houdingen en het gedrag van klasgenoten mede kunnen verklaren.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	Binnenschools	Buitenschools
<p>Les 2.1: Groepsdruk (groep 8) Leerlingen leren dat het belangrijk is om nee te kunnen zeggen (in situaties dat ze onder druk worden gezet), en hoe ze dat moeten doen.</p> <p>Les 2.5: Hoe doen we het nu in onze groep? (hele bovenbouw) Leerlingen leren dat ze hun steentje kunnen bijdragen aan de veiligheid in de groep</p> <p>Les 3.2: Misverstand (groep 5/6/7) Leerlingen leren wat misverstanden (vooroordelen) over groepen mensen zijn en gaan op zoek naar misverstanden in hun omgeving.</p> <p>Les 3.2: Pesten en cyberpesten (groep 8) De verschillen tussen pesten en cyberpesten worden besproken. Leerlingen bedenken wat ze kunnen doen al er online gepest wordt.</p> <p>Les 3.3: Gezichtspunt (groep 5/6/7) De leerlingen leren hoe verschillend mensen tegen hetzelfde aan kunnen kijken. Ze leren dat een verschillend gezichtspunt de oorzaak van een conflict kan zijn en dat het van belang is elkaar te begrijpen om een conflict op te lossen. Ze oefenen met het bekijken vanuit verschillende perspectieven.</p>	<p>Kringgesprekken.</p> <p>Jeugdjournaal + stellingen.</p> <p>Lessen over seksuele weerbaarheid (geaardheid)</p>	

<p>Les 3.3: Vrijheid van meningsuiting (Groep 8) Leerlingen leren van vrijheid van meningsuiting is en leren door middel van een debat hun mening verdedigen en onderbouwen met argumenten.</p> <p>Les 3.4: Geloof jij alles wat je leest of hoort? (groep 8) De leerlingen leren kritisch te kijken naar informatie.</p> <p>Les 4.1: Herkennen van gevoelens (groep 5) Leerlingen beelden gevoelens uit en bedenken en benoemen zoveel mogelijk gevoelens ze breiden daarmee hun arsenaal aan gevoelens die ze kunnen benoemen verder uit.</p> <p>Les 4.1: Gevoelens overbrengen (groep 6/7) Leerlingen oefenen en herkennen van hun dagelijkse gevoelens en leren die verbaal en non verbaal over te brengen. Ze leren hun gevoelens te bespreken in de groep en dat je op verschillende manieren om kunt gaan met boosheid. Dat sommige reacties een conflict verergeren. Ze oefenen 'stevig' reageren.</p> <p>Les 4.1: Ik voel, ik voel, wat jij ook voelt? (groep 8) Leerlingen leren dat Mensen over de hele wereld dezelfde gevoelens kennen Maar dat er verschillen zijn In de manier van uiten van gevoelens.</p> <p>Les 4.2: Gevoelens overbrengen (groep 5) Leerlingen oefenen in herkennen van hun dagelijkse gevoelens en leren die verbaal en non verbaal over te brengen.</p> <p>Les 4.2: Omgaan met boosheid (groep 6/7) De leerlingen denken na over wat ze boos maakt en wat voor gedrag ze dan vertonen. Ze leren wat een conflict erger maakt en wat helpt bij een conflict. Ze leren dat je een keuze hebt als je boos bent. Ze oefenen met het geven van een ik-boodschap.</p> <p>Les 4.2: Vlinders in je buik (groep 8) De leerlingen onderzoeken het gevoel van verliefd zijn.</p> <p>Les 4.3: Omgaan met boosheid (groep 3) leerlingen denken na over welk gedrag ze vertonen als ze boos zijn ze leren met behulp van de boosheid-thermometer welk gedrag meer of minder boos maakt. Met de groep wordt er besproken op welke manier ze kunnen afkoelen als ze boos zijn.</p> <p>Les 4.3: Verdriet (groep 6) De leerlingen denken na over het gevoel verdriet en vertellen over hun eigen verdriet.</p> <p>Les 4.3: Het A-team (groep 7)</p>		
--	--	--

<p>De leerlingen denken na over buitensluiten als vorm van pesten en wat dat met je doet. Ze bedenken wat ze als groep kunnen betekenen voor iemand die zich niet thuis voelt in de groep.</p> <p>Les 4.3: Verkering en relaties (groep 8) De leerlingen leren welke soorten relaties er zijn.</p> <p>Les 4.4: Opkomen voor elkaar (groep 5) De leerlingen denken na over uitlachen en uitgelachen worden. Ze leren op te komen voor elkaar.</p> <p>Les 4.4: Schaamte (groep 6) Leerlingen denken na over het gevoel schaamte wat dit met ze doet en hoe ze een ander erbij kunnen helpen.</p> <p>Les 4.4: Brieven (groep 7) De leerlingen leven zich in in de problemen van een ander en schrijven een antwoord op brieven van leerlingen die om hulp en medeleven vragen.</p> <p>Les 4.4: Stop hou op, en handen thuis (groep 8) De leerlingen worden zich bewust van hun persoonlijke grenzen en leren dat ze die grenzen moeten aangeven.</p> <p>Les 5.1 t/m 5.4: Hoe vreedzaam is de groep? (Groep 5) De leerlingen geven aan hoe vreedzaam zij de groep ervaren (0-meting). Ze maken een actieplan om een bijdrage te leveren aan de groep. Ze wisselen ervaringen uit, bedenken vervolgacties en geven elkaar feedback op de acties. Er wordt een tweede meting uitgevoerd om de groei van de groep te bepalen. Ouders worden op de hoogte gebracht.</p> <p>Les 6.1: We zijn allemaal anders (groep 5/6) De leerlingen oriënteren zich op het thema. Ze denken na over de verschillen en overeenkomsten tussen mensen. Ze reflecteren over de vraag of ze liever hetzelfde zijn als anderen of liever anders zijn.</p> <p>Les 6.1: Hoe hoor je te leven? (groep 7) We staan stil bij het begrip 'Levensbeschouwing' en filosoferen met elkaar over wat de leerlingen zelf belangrijk vinden, over hoe zij vinden dat je je leven behoort te leiden.</p> <p>Les 6.2: Religie (groep 7) In deze les praten de leerlingen met elkaar over de levensbeschouwing bij hen thuis, en worden de verschillen tussen de leerlingen besproken. Vervolgens staat filosoferen en kritisch denken over religie centraal.</p>		
---	--	--

<p>Les 6.3: Sociale pijn (groep 7) De leerlingen leren dat buitensluiten kan leiden tot sociale pijn en verkennen situaties waarin dit voorkomt.</p> <p>Les 6.4: Verschillende verschillen (groep 6) De leerlingen leren dat verschillen individueel, maar ook cultureel, religieus of milieubepaald kunnen zijn. Ze verbeteren hun biografische beschrijving aan de hand van vragen en opdrachten van de leerkracht.</p> <p>Les 6.4: Vrijheid van meningsuiting (Groep 7) Leerlingen denken kritisch na over de vrijheid van meningsuiting. Ze filosoferen over de vrijheid van meningsuiting en onderzoeken wat die vrijheid eigenlijk betekent en of er grenzen zijn aan de vrijheid van meningsuiting.</p> <p>Les 6.5: Oordeel en vooroordeel (groep 5) Leren en oefenen in het onderscheid tussen oordeel en vooroordeel.</p> <p>Les 6.5: Een cadeau voor de school. (groep 8) De leerlingen denken na over hoe ze hun kwaliteiten gaan inzetten op de school voor voortgezet onderwijs. Ze maken een cadeau voor de hele school.</p>		
--	--	--

Hiermee is het aanbod voldoende dekkend.

Ontwikkelpunten/aanvullingen: Gezien de leerling populatie en de maatschappelijke opdracht van de school zou nog meer aandacht besteed kunnen worden aan deze bouwsteen. Hier liggen voor onze school kansen.

Bouwsteen 6: Solidariteit

Onderbouw primair onderwijs

In de onderbouw van het primair onderwijs ontdekken leerlingen dat er overeenkomsten en verschillen tussen mensen bestaan. Ze ervaren wat het is om deel uit te maken van groepen en dat overeenkomsten en verschillen binnen groepen een rol spelen. In het samen spelen leren ze te geven en te nemen, partij te kiezen en er ontstaan gevoelens van empathie en solidariteit. Ze beseffen dat zij of anderen soms ongelijkwaardig behandeld worden.

Leerlingen leren:

- eenvoudige taken en problemen uit te voeren of op te lossen met respect voor de afspraken die onderling gemaakt zijn;
- te benoemen wat ze zelf nodig hebben;
- te zien wat anderen nodig hebben en wat dat betekent voor hun eigen handelen;
- in concrete situaties te herkennen en te benoemen wat ze eerlijk of oneerlijk vinden, goed of slecht, welke spanningen dit kan opleveren en wat dat kan betekenen voor hun handelen;
- over in- en uitsluiting en pesten in de klas.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	<i>Binnenschools</i>	<i>Buitenschools</i>
<p>Les 1.3: Taken in onze groep (groep 1/2/4) Leerlingen worden medeverantwoordelijk gemaakt voor de gang van zaken in de klas worden geïntroduceerd. Leerlingen geven aan welke taken ze willen doen.</p> <p>Les 1.3: Taken verdelen (groep 3) Leerlingen geven aan welke taken ze willen doen.</p> <p>Les 1.5: Een Feest (groep 1/2) De leerlingen worden medeverantwoordelijk gemaakt voor de gang van zaken in de klas.</p> <p>Les 1.5: STOP! HOU OP! (groep 3) De leerlingen leren dat je 'stop, hou op' kunt zeggen als je niet geplaagd wilt worden.</p> <p>Les 1.5: Pesten en plagen (groep 4) Het verschil tussen pesten en plagen wordt besproken. Leerlingen bedenken waarom pesten niet kan en wat ze kunnen doen als er gepest wordt.</p> <p>Les 1.6: Samen afspraken maken (groep 3/4) De leerlingen maken de laatste omgangsafspraken voor in de groep, en zetten hun handtekening onder de poster.</p>	<p>Sponsorloop Executieve functies (Autometafoor) Regels in de klas: Uitzonderingen en regels voor kinderen die dat nodig hebben. Kindgesprekken.</p>	<p>Sponsorloop</p>

<p>Les 2.1: Stop! Hou op met ...! (groep 1/2) De leerlingen leren hoe ze conflicten constructief moeten oplossen.</p> <p>Les 2.1: Je fijn voelen / Je veilig voelen (groep 3/4) Leerlingen leren dat ze zelf actie kunnen ondernemen als ze zich ergens niet fijn (veilig) voelen.</p> <p>Les 2.2: Ruzie en conflict (hele onderbouw) De leerlingen leren waaraan ze een ruzie en een conflict kunnen herkennen en dat ze na een ruzie weer rustig kunnen worden. Ze leren het onderscheid tussen een conflict en ruzie.</p> <p>Les 2.3: We maken het weer goed/ we lossen conflicten op (hele onderbouw) De leerlingen leren hoe ze het na een ruzie weer goed kunnen maken. Ze gebruiken ter oefening in een rollenspel de drie-kleuren-petjes om verschillende reacties te geven in een conflict.</p> <p>Les 2.4: Om de beurt (groep 3) Leerlingen leren de strategie 'om de beurt'.</p> <p>Les 2.4: win-win-oplossingen (groep 3/4) Leerlingen leren hoe je een conflict zo kunt oplossen dat beide partijen tevreden zijn. Ze leren dat afkoelen hiervoor nodig is.</p> <p>Les 2.5: Los het op, praat het uit (hele onderbouw) De leerlingen leren hoe ze een ruzie op kunnen lossen met een stappenplan. Het stappenplan wordt stap voor stap aangeboden en geoefend. Ze bespreken het stappen plan met ouders en spelen stappen voor.</p> <p>Les 3.2 en 3.3: Misverstand (groep 3 en 4) de leerlingen leren dat er een misverstand is Als je elkaar niet begrepen hebt, en dat er dan een conflict ontstaat dat eigenlijk niet nodig is. Ze denken aan misverstanden die ze zelf hebben gehad.</p> <p>Les 4.3: Omgaan met boosheid (groep 3/4) Leerlingen vertellen wat ze boos maakt en welk gedrag ze dan vertonen met behulp van de rode en gele pet. Ze leren dat afkoelen belangrijk is voordat je conflicten op wil lossen.</p> <p>Les 4.4: Eerst rustig worden, Aap! (groep 1/2) Bespreken, uitbeelden en herkennen van het gevoel 'boosheid'. Leerlingen bedenken voorbeelden van situaties waarin iemand boos kan worden en wat ze kunnen doen als ze boos zijn.</p> <p>Les 5.1: We doen het samen (groep 1/2)</p>		
--	--	--

<p>Leerlingen ervaren dat helpen een positief effect kan hebben. Taken worden geëvalueerd en bijgesteld.</p> <p>Les 5.1: Helpen (groep 3/4) De leerlingen leren wanneer iets helpen is en wanneer bemoeien. Ze leren het verschil tussen voorzegen en op weg helpen. Ze stellen naar aanleiding daarvan regels op voor helpen.</p> <p>Les 5.2: Helpende handjes (groep 1/2) De leerlingen worden nog meer verantwoordelijk gemaakt voor de gang van zaken in de klas. Er worden (nieuwe) afspraken gemaakt over de klassendienst.</p> <p>Les 5.2: Helpen bij conflicten (groep 3/4) Leerlingen leren hoe je anderen kunt helpen bij het oplossen van hun conflict.</p> <p>Les 5.3: We helpen elkaar (groep 1/2) De leerlingen leren wanneer iets helpen is en wanneer bemoeien. De leerlingen weten waarmee ze elkaar kunnen helpen.</p>		
--	--	--

Bovenbouw primair onderwijs

In de bovenbouw gaan de ontwikkelingen uit de onderbouw door en wordt het besef van sociale verhoudingen versterkt. Leerlingen ervaren processen van in en uitsluiting op persoonlijk niveau en zien deze processen ook terug in de samenleving. Ze begrijpen concepten als gelijkwaardigheid en gelijke rechten en de tegenpolen daarvan. Ze kunnen rekening houden met de ander, vanuit rechtvaardigheidsbesef opkomen voor anderen en anderen helpen.

Leerlingen leren:

- taken uit te voeren of problemen op te lossen met respect voor de afspraken die onderling gemaakt zijn;
- doelen te stellen en werkwijzen te bepalen voor werk dat je alleen of samen doet;
- manieren om voor hun eigen belangen en die van de groep op te komen;
- manieren om voor concrete anderen hier en elders op te komen.
- voorbeelden van uitsluiting, onrechtvaardigheid, discriminatie en ongelijke behandeling in de eigen omgeving en in het land te herkennen en te benoemen.
- manieren om kwesties rond solidariteit op school of in de omgeving te onderzoeken, aan te kaarten en als het kan er gevolg aan te geven;
- na te denken over de rollen die de overheid, middenveld en burgers kunnen spelen bij het bevorderen van solidariteit en rechtvaardigheid.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	Binnenschools	Buitenschools
<p>Les 1.3: Samen verantwoordelijk / Taken in de klas (hele bovenbouw) Leerlingen geven aan welke taken ze willen doen. Ze solliciteren naar taken en verdelen de taken op basis van sollicitaties.</p> <p>Les 1.5: Pesten en plagen (groep 5/6/7) Het verschil tussen pesten en plagen wordt besproken. Leerlingen bedenken waarom pesten niet kan en wat ze kunnen doen als er gepest wordt.</p> <p>Les 2.1: Conflict en geweld (groep 5/6) De leerlingen inventariseren wat voor conflicten er in de groep voorkomen en denken na over oplossingen. De leerlingen inventariseren drie soorten geweld. Ze formuleren een mening en discussiëren met elkaar over de relatie geweld en pijn.</p> <p>Les 2.1: Wereldconflicten (groep 7) De leerlingen oefenen het onderscheiden van belangen van beide partijen in een conflict. Ze passen de metafoor van de petten toe op krantenberichten over conflicten tussen staten.</p>	<p>De leerlingenraad: ideeënbus.</p> <p>Coöperatieve werkvormen.</p> <p>Bespreken groepsprocessen.</p> <p>Cursus Corepower.</p>	

<p>Les 2.1: Groepsdruk (groep 8) Leerlingen leren dat het belangrijk is om nee te kunnen zeggen (in situaties dat ze onder druk worden gezet), en hoe ze dat moeten doen.</p> <p>Les 2.2: Hoe reageer ik op een conflict? De leerlingen inventariseren eigen reacties bij een conflict. Ze herhalen wat de gevolgen zijn van verschillende reacties en dat conflicten het best met de gele pet opgelost kunnen worden.</p> <p>Les 2.2: Ruzie of niet? De leerlingen schrijven conflicten op waarbij ze op verschillende manieren hebben gereageerd. Ze brainstormen over wat het moeilijk maakt om met de gele pet te reageren.</p> <p>Les 2.2: Geweld en onderhandelen (groep 7) De leerlingen passen hun kennis over conflicten toe op de analyse van conflicten die in de wereld spelen.</p> <p>Les 2.2: Een eigen mening (groep 8) Leerlingen aan het denken zetten over de kracht van de groepscode en het hebben van een eigen mening.</p> <p>Les 2.3: Win-win-oplossingen (groep 5/6/7) Leerlingen weten wat een win-win-oplossing een win-verlies-oplossing en een verlies-verlies oplossing is. In deze les leren ze wat een compromis is en oefenen ze met-het vinden van oplossingen. De leerlingen verdiepen hun begrip van win-win-oplossingen en ze kennen het begrip 'herstel'.</p> <p>Les 2.3: Hoe geef ik kritiek? (groep 8) De leerlingen vergroten hun vaardigheid in het geven van kritiek.</p> <p>Les 2.4: (Oorzaken van) conflicten en herstel (hele bovenbouw) Leerlingen bespreken het stappenplan voor conflictoplossing. Ze spelen de stappen voor. Ze onderzoeken oorzaken van veelvoorkomende conflicten in hun groep en brainstormen over het voorkomen ervan. Ze analyseren de oorzaken van conflicten in de wereld buiten school aan de hand van krantenberichten. Ze worden zich bewust van de kracht van het herstellen van de schade na een conflict, en oefenen in het bedenken van vormen van herstel.</p> <p>Les 2.5: Hoe doen we het nu in onze groep? (hele bovenbouw) Leerlingen leren dat ze hun steentje kunnen bijdragen aan de veiligheid.</p>		
---	--	--

<p>Les 3.2: Misverstand (groep 5/6/7) Leerlingen leren wat misverstanden (vooroordelen) over groepen mensen zijn en gaan op zoek naar misverstanden in hun omgeving.</p> <p>Les 3.2: Pesten en cyberpesten (groep 8) De verschillen tussen pesten en cyberpesten worden besproken. Leerlingen bedenken wat ze kunnen doen al er online gepest wordt.</p> <p>Les 4.1: Gevoelens overbrengen (groep 6/7) Leerlingen oefenen en herkennen van hun dagelijkse gevoelens en leren die verbaal en non verbaal over te brengen. Ze leren hun gevoelens te bespreken in de groep en dat je op verschillende manieren om kunt gaan met boosheid. Dat sommige reacties een conflict verergeren. Ze oefenen 'stevig' reageren.</p> <p>Les 4.2: Omgaan met boosheid (groep 6/7) De leerlingen denken na over wat ze boos maakt en wat voor gedrag ze dan vertonen. Ze leren wat een conflict erger maakt en wat helpt bij een conflict. Ze leren dat je een keuze hebt als je boos bent.</p> <p>Les 4.3: Omgaan met boosheid (groep 3) leerlingen denken na over welk gedrag ze vertonen als ze boos zijn ze leren met behulp van de boosheid-thermometer welk gedrag meer of minder boos maakt. Met de groep wordt er besproken op welke manier ze kunnen afkoelen als ze boos zijn.</p> <p>Les 4.3: Het A-team (groep 7) De leerlingen denken na over buitensluiten als vorm van pesten en wat dat met je doet. Ze bedenken wat ze als groep kunnen betekenen voor iemand die zich niet thuis voelt in de groep.</p> <p>Les 4.4: Opkomen voor elkaar (groep 5) De leerlingen denken na over uitlachen en uitgelachen worden. Ze leren op te komen voor elkaar.</p> <p>Les 4.4: Brieven (groep 7) De leerlingen leven zich in, in de problemen van een ander en schrijven een antwoord op brieven van leerlingen die om hulp en medeleven vragen.</p> <p>Les 5.1 t/m 5.4: Hoe helpen we (groep 7) Leerlingen leren kritisch kijken naar verschillende vormen van helpen. Ze nemen initiatief om een actieve bijdrage te leveren. In school en/of in de buurt. De leerlingen leren de behoefte aan hulp te onderzoeken. Ze maken een plan om hulp goed uit te voeren. Ze kijken terug op hun ervaringen met</p>		
--	--	--

<p>het geven van hulp. Ze reflecteren op de betekenis van helpen voor zichzelf en maken een groepsverslag voor school en ouders.</p> <p>Les 5.1: De Democratie (groep 8) Leerlingen krijgen inzicht in de democratie als staatsvorm. En ze zien de analogie tussen schoolregels en wetten.</p> <p>Les 5.2: Regels en wetten (groep 8) De leerlingen verdiepen hun inzicht in de democratie al staatsvorm. En ze zien de analogie tussen schoolregels en wetten.</p> <p>Les 5.3: De grondwet (groep 8) De leerlingen weten dat in de Grondwet algemene rechten staan, en dat iedereen zich aan de Grondwet moet houden. Ze krijgen inzicht in de betekenis van de grondrechten.</p> <p>Les 5.4: Democratisch ABC (groep 8) De leerlingen passen hun kennis over de Grondwet toe op de school.</p> <p>Les 6.3: Sociale pijn (groep 7) Leerlingen leren dat buitensluiten kan leiden tot sociale pijn en verkennen situaties waarin dit voorkomt.</p> <p>Les 6.4: Een aardige brief (groep 8) Leerlingen schrijven voor al hun klasgenoten een 'aardige brief'.</p>		
--	--	--

Hiermee is het aanbod voldoende dekkend.

Bouwsteen 7: Digitaal Samenleven

Onderbouw primair onderwijs

In de onderbouw van het primair onderwijs beginnen leerlingen verschillende mediabronnen te gebruiken en ontdekken dat deze niet voor iedereen even toegankelijk zijn. Hiermee communiceren ze met anderen en zoeken en/of ontvangen ze informatie. Mediagebruik zal veelal spontaan en spelenderwijs plaats vinden, al dan niet op initiatief van de school. Gezien de complexiteit hiervan is de rol van volwassenen hierbij van groot belang.

Leerlingen leren:

- verschillende vormen van (media)boodschappen te (her)kennen;
- verschillende functies, primaire doelstellingen en de reikwijdte van media te herkennen;
- hun eigen mediagebruik (type, duur, frequentie) te onderzoeken;
- over de invloed van mediaboodschappen op hun leefwereld.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	<i>Binnenschools</i>	<i>Buitenschools</i>
	Mediawijsheid Online contact met leerling in het buitenland Rapportfolio Informatie opzoeken thematisch werken (groep 3/4)	Digitaal (ondersteunend) huiswerk en opdrachten

Bovenbouw primair onderwijs

In de bovenbouw van het primair onderwijs krijgen leerlingen meer inzicht in het eigen mediagebruik en ontwikkelen ze een kritische houding ten opzichte van bronnen en informatie. Het bewustzijn van hoe media invloed hebben op beeldvorming, waarheidsvinding en identiteit, neemt toe. Leerlingen leren gevaren van mediagebruik te herkennen voor zichzelf en voor anderen en daarnaar te handelen: bepaalde media-uitingen vermijden of bij twijfel een volwassene inschakelen.

Leerlingen leren:

- dat bij digitaal communiceren ook omgangsregels gelden en kunnen deze toepassen;
- hun eigen mediagebruik te onderzoeken, zich bewust te worden van de gevolgen en van de ethische aspecten hiervan;
- de betrouwbaarheid van digitale informatiebronnen te onderzoeken en de verschillen tussen betrouwbare en niet-betrouwbare informatiebronnen te benoemen;
- de gevolgen van digitaal communiceren en discussiëren voor henzelf en voor anderen te onderzoeken;
- over verschillende vormen van media(boodschappen), de toegang daartoe en hun invloed op hun eigen leefstijl en die van anderen;
- zorg te dragen voor eigen digitale veiligheid en die van anderen.

Leerinhouden in methodes en programma's	Activiteiten en ervaringen	
	<i>Binnenschools</i>	<i>Buitenschools</i>
<p>Les 3.1: Zo schrijf je dat (groep 7) De leerlingen onderzoeken de verschillen in communiceren online of mondeling en tussen vrienden of familieleden.</p> <p>Les 3.1: Zo communiceer je online (groep 8) De leerlingen onderzoeken de verschillen tussen communiceren via sociale media en face to face communiceren.</p> <p>Les 3.2: pesten en cyberpesten (groep 8) De verschillen tussen pesten en cyberpesten worden besproken. De leerlingen bedenken wat ze kunnen doen als er online gepest wordt.</p> <p>Les 3.4: geloof jij alles wat je leest of hoort? (groep 8) De leerlingen leren kritisch te kijken naar informatie.</p> <p>Les 3.5: wij maken nepnieuws! (groep 8) De leerlingen leren hoe nepnieuws werkt door het zelf te maken.</p>	<p>Inzet leenkisten Prodas-i. Mediamasters tijdens de week van de mediawijsheid. Mediajungle. Informatievaardigheden binnen thematisch werken. Leerlijn digitale geletterdheid. Groepsgesprekken. Inzet Blits.</p>	

Hiermee is het aanbod niet voldoende dekkend. Ontwikkelpunten/aanvullingen:

De leerlijn voor digitale geletterdheid mag nog steviger worden weggezet en geborgd binnen de school; zowel in de onder- als in de bovenbouw.

Achtergrondinformatie

<https://www.slo.nl/@19706/handreiking-burgerschap-funderend/>